STRIPSCHRIFT

JSG 5/01/83

Nummer 166
Prijs f 5,25 Bfrs. 100
Verschijnt maandelijks

Paul Gillon
Pierre Christin
Stars!

Oude nummers Stripschrift

Deze zijn nog steeds verkrijgbaar tegen de oorspronkelijke prijs. Vul de antwoordkaart in het hart van het blad in.

19 (*f* 2,25): Kabouterstrips, Paulus de Boskabouter nr. 14
55/56 (*f* 3,75): Special Peter de Smet de oer-Generaal, Fulco en de Miesmannetjes (uit 't Kapoentje).
65 plus (*f* 2,25): Interview Tibet, Rik Ringers leidt de dans (1955); Chick Bill; Tina; Jay Linch door Evert Geradts; De wonderen van Mu.
66 (*f* 2,25): Interview Franquin, Guust Flater, The Spirit van Wil Eisner, Dick Matena (over de Macaroni's); De wonderen van Mu.
68/69 (*f* 3,75): Marten Toonder-story Tom Poes en de schoonschijners Akim en Tarzan-pulpuitgaven; De wonderen van Mu.
70 (*f* 2,25): Marten Toonder 2 (Panda, Toonder-studio's); Jan van Haasteren; De wonderen van Mu; Tom Poes en de Schoonschijers.
74 (*f* 2,95): Zuiptor, Uco Egmond, Raymond Macherot (Chlorophyl. Poezekat); Domien ten Berge, Marten Toonder; profesor Pi...
75/76 (*f* 4,25): Peter O'Donnell, Modesty Blaise; Willy Lohmann, Kraaienhove persiflage...
77 (*f* 2,95) Special Gerrit Stapel, Mijn vriend Andries; Aart Clerkx.
78 (*f* 2,95): Daan Jippes, Intercity Incident; interview 'Forest Bud' Sagendorf Popeye; Modesty Blaise.
79 (*f* 2,95) Jules Feiffer; Moem; Piet Wijn De Moorse Tovenaar; Tintin et moi
80 (*f* 2,95): Robbedoes, Fournier, The Hulk; De Tovenaar van Fop; De Moorse Tovenaar van Piet Wijn...
81/82 (*f* 4,25): Special Peyo, Smurfen; Depuis tekenaars; Tillieux en een Felix-herdruk
83 (*f* 2,95): Sjors en Pep (nu Eppo); Loriot; Dick Bos reclamestrip Glashard.
85 (*f* 2,95): Professoren in het Europese beeldverhaal (Zonnebloem, Barabas Adhemar, Sickbock, Prilwytskofsky, Kalker, Lupardi): Patty Klein. stripscenario's; Dick Bos...
86 (*f* 2,95): inhoudsopgave van Stripschrift nr. 49/50 t/m 84; Eddy Paape, SDCN...
87 :(*f* 2,95) Bert Bus, herdruk Nitokris, kartoenrubriek Ong-gezien, Toni Ungerer, Simpelman, Lucky Luke, LL-persiflage.
88 (*f* 2,95): Ridderspecial; Prins Valiant, De Rode Ridder, Vlaamse Ridderschap, Bob de Moor. Prins Valiant-persiflage, Wood, Tarzoon.
89 (*f* 2,95): Uitgeverij Casterman, Jacques Martin, Jacques Tardi, in de voetsporen van Jules Verne, Tardi-oorlogsstrip, Kuifje en de Picaro's, de 4 Helden, Craenhals, Kresse.
90/91 (*f* 4,60): Disney-special met Art Babbit, Floyd Gottfredson, Barks index, Fantasia, Donald Duck weekblad, Mickey Mouse- Donald Duck, een Bill Elder-persiflage, MM als oorlogsvrijwilliger.
92 (*f* 2,95): De auto in de strip, Jean Graton's Michel Vaillant, Julie Wood, MV strip, Strip en werkelijkheid bij MV, en Van strijd tot strip, Wim van Wieringen.
93 (*f* 2,95): herdrukken Pogo, Walt Kelly, Paulus de boskabouter, Toonder's Magister Hocus Pas, Jan Gerhard Toonder: De stripkunst van Marten Toonder. Ongezien: kartoen Yrrah uit VN.
94/95 (*f* 3,60): 2000 nummers Robbedoes-weekblad, hoofdredakteur Karel Cavens, de geboorte van Robbedoes in herdruk... Robbedoes index t/m nr. 2000; de dertigste verjaardag van het weekblad Kuifje, Pogo.
96 (*f* 3,25): Jijé-special interview, Pogologie, Jan Gerhard Toonder en Lo Hartog van Banda, Frans nieuws: La France Oh la la.
97 (*f* 3,25): Keizerstrip Trigië tekenaar Don Lawrence, Verdwenen Kuifjes door Har Brok teruggevonden, Selby Kelly weduwe van Pogo-tekenaar Walt.
98 (*f* 3,25): documentatie-nummer, Strips in de dertiger jaren, Herman Pieter de Boer: De Toverwereld van Doe mee. Mr. van Veen: De relatie kinderpretstripverhaal., Tripje, Gerrit Theodoor Rotman, George van Raemdonck, Bulletje en Boonestaak Soete suikerbollen van W.G. van de Hulst en Zn, Thijs IJs, Toonder's eerste beer... Barend Servet over Gijsje Goochem GG.
101 (*f* 3.95): Scenaristen special, Greg, Jacques Lob, Jean Michel Charlier, Pierre Dionnet; Blueberry, Pogo-persiflage door Wallace Wood/Harvey Kurtzman 66-ste en laatste Eric de Noorman-verhaal: De eerloze krijg.
102/103 (*f* 3,95): Kuifje weekblad, E.P. Jacobs, Bob de Moor en Claude Auclair, Lombard uitgaven, Henk J. Meyer, Rik Ringers, Eric de Noorman: De eerloze krijg.
104 (*f* 3,95): Subliem omslag van Joost Swarte en interview door Herman Pieter de Boer, verslag Kartoenale, Hollandse Stripschool, Pogo-herdruk, De eerloze krijg.
105) (*f* 3,95): 'Duckman' Carl Barks herdruk van een van zijn eerste Donald Duck verhalen, Daan Jippes; tien jaar Het Stripschap Tante Leny, Pogo en Eric de Noorman.
106 (*f* 4,95): Hugo Prattnummer, Luck Star O'Hara, VNU-story III, jaarlijkse stripdoorsnede, Pogo, Eric de Noorman.
107/108 (*f* 4,95): kapitein Rob, Pieter Kuhn, kapitein Robmusical, Evert Werkman, Eric de Noorman en Smurfen...
109/110 (*f* 4,95): Eppo-special, Henk Kuijpers (Franka), Bert Bus, René Follet, Peer en Uco, De VNU-story IV, kritiek op vooroordelen strips, Kuifje in Zwitserland, Pogo en Eric de Noorman...
111 (4,25): Stripproduktienummer: ontstaan van strips, tekenwerk (door Matena) scenaria, lettering, inkten, inkleuring, merchandising en syndication. Kapitein Rob, Pogo en Eric de Noorman...
112/113/114 (*f* 5,95): detectivestrips, Eisner en zijn Spirit, The Shadow, Schlomo Raven, Jack Palmer (Pétillon), Loro, Jess Long, Detectivefilms, Eric de Noorman.
115 (*f* 4,25): Strips en politiek, Willem, Peter van Straaten, Behrendt, Crumb, Eric de Noorman.
116 (*f* 4,95) Centsprenten en strips, Ben van Voorn en Piet van Elk, Alain Saint-Ogan, Toonder en Piëts Bassie, Chantal Montellier, Martin Lodewijk en Eric de Noorman.
117/118 (*f* 6,50): Interview Blanc-Dumont, Jijé-polemiek, inhoudsopgave Stripschrift nrs. 85-117/118, redaktionele Top 20, 1978, een boekenspecial, Pogo afsluiting, Eric de Noorman.
119 (*f* 4,95): Lucky Luck, Morris en Goscinny, De Ballade van de Daltons, 50 jaar Kuifje, Marketing van Stripschriften op de Nederlandse markt...
120 (*f* 4,95): Science Fiction met Leloup, Arman en Ilva, Dick Matena en Enki Bilal.
121 (*f* 4,95): Berni Wrightson, de horrorstrip op zijn best. De striphandel. De Stripkatalogus.
122/123 (*f* 6,50): Willy Vandersteen, Jerom, De blauwe reeks, Suske en Wiske wegwijzer.
124 (*f* 4,95): Palacios, strips op z'n Spaans, Noel Sickles, Stichter v.d. Caniffschool.
125 (*f* 4,95): Cuvelier-nummer met artikelen en herdruk, Pogo etc.
126/127 (*f* 6,50): De strips van Claire Bretécher, Ralph Bakshi, de animatieman.
128 (*f* 4,95): Guido Crepax en Valentina.
129/130 (*f* 6,50): Al Capp (1909-1979), Li'l Abner, Vakbond voor striptekenaars, Jacques Tardi.
131 (*f* 4,95): Dick Tracy, The Studio, Jeff Jones, Mike Kaluta, Berni Wrightson.
132 (*f* 4,95): Engelse dagbladstrips: Andy Capp, Jeff Hawke, Garth, Jane, The Perishers, Romeo Brown.
133 (*f* 4,95): Joost Swarte, Droomprijsvraag, Rose, Enquête.
134 (4,95): Beeldverhaal in de oorlog, Het beest is dood, Striphelden trekken ten oorlog.
135/136 (*f* 6,50): Willy Vandersteen artikelen, Klassieke strips uit Sprint, Blueberry, Jordaan.
137 (*f* 4,95): De kleine uitgevers, Rijperman, Yendor en Espee, De Vrije Balloen 5 jaar, Uderzo drinkt toverdrank.
138 (*f* 4,95): De familiestrips: Familie Snoek, Blondie, familie Doorzon, Jan, Jans en de kinderen, Prins Valiant.
139/140 (*f* 6,50): Theo van den Boogaard, Martin Lodewijk, Zweedse Strips.
141 (*f* 4,95): Daan Jippes naar Disney Studio's, Rostrum, Minitoe, Kapitein Rob + Romeo Brown.
142 (*f* 4,95): Droomprijsvraag, Dick Matena's witte kerst, The Empire strikes back, Indeks, Top-twintig.
143 (*f* 4,95): Amsterdam in strips, Kuifje voor het Amsterdamse gerecht, Lucca 14, Del Castillo.
144 (*f* 4,95): 1984, Ravian, Stripalbumkopers onderzocht, Prikkebeen.
145 (*f* 4,95) Frank Frazetta's Fantastische Wereld, 25 jaar Yrrah, Enki Bilal, Mort Walker: Sam's Strip.
146/147 (*f* 6,50): Floc'h, Dominique Hé, Terug naar de Klare Lijn.
148 (*f* 4,95): Robert Gigi, Scarlett Dream, Het gezicht van Eppo.
149 Conan, wie is dat?, Conan-strip, Romeo Brown, Sam's strip
150 Krazy Kat, De dieren van Crumb, Nard'n'Pat, Garfield, De Shtunk, Li'l Abner, Dierenleed, Fat Freddy's Cat, Vlaamse smetjes, Romeo Brown
151/152 Jan Kordaat, Yves Chaland en de erfenis van Tillieux, Het voorbeeldige leven van Jijé, De bende van vier
153 William Vance, Bruno Brazil, Bob Morane, Jerom in Tibet, Kapitein Rob, Chantal Montellier, Vlaamse Frutjes
154 Belgische strips, Didier Comès, De Rat-cisten een strip van Comès, EC herleeft, Kuifje op de knieën.
155 Victor de la Fuente, Haxtur, Fernando Fernandez, Francisco Ibanez, De Disney films, de toplijsten van 1981
156 Nieuwe Nederlanders, Paul Teng, Dick Briel, Red Rat, Gezellig en Leuk, Prutswerk
157 Jean-Claude Mézières, Heavy Metal, Eric Schreurs, Sterren stralen in Hollywood
158 Marten Toonder, François Bourgeon, Comicana, Jean-Louis Floc'h, De Zeven van Zeveneken
159/160 Engelse stripweekbladen, Strip against racism, Crumb's Sketchbook, Stripfiguren vogelvrij?
161 Nieuwe stripbladen, Knudde, Bij de dood van Wallace Wood, Joseph Toutain
162/163 Robbedoes is ook geen twintig meer, Flip Flink, German: de Guust Flater van de tachtiger jaren, Bercovici, Hislaire en Coss, Morris, Plagiaat en Piratendruk
164 Interview met Harvey Kurtzman, Lijk op de Imjin, Lezers over parodie en plagiaat

Ruil-advertenties

IK WIL INZICHT IN HET VERLEDEN, EN WEL TEGEN ZACHTE PRIJZEN!!
DERHALVE GEZOCHT: Reprint-series comic book-materiaal jaren '40-'60: FLASHBACK (DynaPubs), EAST COAST COMIX' EC, ALAN CLASS-series (UK), DC's FAMOUS FIRST EDITION, PLANET COMIC STORIES, IW-reprints, DC- & Marvel-series als BLACK MAGIC, CHAMBER OF CHILLS, TOMB OF DARKNESS, UNCANNY TALES, VAULT OF EVIL, WEIRD WONDER TALES, SUPER-STARS OF SPACE, enz.
Tevens secundaire literatuur: fanzines (SQUA TRONT!), indexen, boeken, pamfletten. Ook mini-comix (new wave). NO FUNNY ANIMALS!!
Anton Hermus, Postbus 19017, 3501 DA Utrecht.

STRIPSCHRIFT

nr. 166 – 16e jaargang, december 1982

Uitgegeven door Vonk/Uitgevers B.V. voor Het Stripschap, Nederlands Centrum voor Belangstellenden in Strips, goedgekeurd bij K.B. 30 sept. 1968.

Redaktie: Postbus 15268, 1001 MG Amsterdam (020-250975).

Uitgever: Vonk/Uitgevers B.V., Postbus 420, 3700 AK Zeist, tel. 03404-52292 (ná 17.00 uur: 030-791496), telex 70042.
Advertenties: Vonk/Uitgevers B.V., Postbus 420, 3700 AK Zeist, tel. 03404-52292, tst. 24.

Klachten over bezorging, adreswijzigingen en inlichtingen over abonnementen uitsluitend via Postbus 420, 3700 AK Zeist.

Redaktie: Hans van den Boom, Kees de Bree, Har Brok, Jac Drewes, Rob van Eijck, Hans Frederiks, Peter de Raaf.

Vaste medewerkers: Annelies Heidstra, Wim van Helden, Rob Møhlmann, Nico Noordermeer, Ernst Pommerel, Jan Smet, Hennie Wesseling, Rein van Willigen.

Omslagontwerp en lay-out: Hans Frederiks.
Omslagtekening: © 1982 Paul Gillon.

Stripschrift is verkrijgbaar:

- via een lidmaatschap/abonnement à *f* 55,—. Postgiro 1513000 of bankrekening 42.11.38.114, beide t.n.v. Het Stripschap te Amsterdam.
- via een abonnement (jan. t/m dec.) à *f* 45,— (buitenland *f* 54,50)
- via een CJP-abonnement à *f* 40,50
- losse nummers (ook verkrijgbaar in de boekhandel) à *f* 5,25. Dubbele nummers *f* 7,—. Postgiro 209948 t.n.v. 'Stripschrift' te Zeist.

Houders van een CJP-paspoort dienen zich via hun CJP-buro op te geven.

Lopende (bestaande) abonnementen kunnen eerst worden omgezet in het komende kalenderjaar.

Abonnementen op Stripschrift, opgegeven in de loop van een kalenderjaar, omvatten alle in de desbetreffende jaargang te verschijnen nummers.

Distributie voor België: Standaard Uitgeverij, Postbus 212, Belgiëlei 147a, 2000 Antwerpen, tel. 031/39.59.00.

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt, door middel van druk, fotocopie, microfilm of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Stripschrift en auteurs.

De verantwoordelijkheid voor de geplaatste artikelen berust bij de auteurs.

ISSN NR. 0165-845

Druk: Vonk Zeist.

Calculeren, Heren!

Een jaar ligt achter ons! Neen, vóór ons! '82 was het jaar van de 'parodiën', van de verramsjing van stripalbum, van de economische crisis... Crisis? Als je het album-aanbod bekijkt was er weinig aan de hand. Het kon allemaal weer niet op. Luxe prachtbanden, gelimiteerde oplagen, dure porte-folio's. De modale stripliefhebber moest er een baantje in de avond-uren bijzoeken om alles te kunnen aanschaffen!
Baantje zoeken? Maar waar dan?

Waren in '82 de gangsters los op de stripwereld? Nou, misschien geen gangsters, maar wel zakkenvullers. 'Ach', hoorde ik een betrokkene zeggen, 'ik wil ook wel eens 'n lekkere auto onder mijn kont!' En handenwrijvend stortte men zich in de porno-wiskes.
Als die crisis al niet in de portemonnee zichtbaar was, dan wordt die in '83 wel zichtbaar in het album aanbod. De albummarkt schijnt in te storten, grote en kleine uitgevers halveren hun albumprogramma. Als dat tot resultaat zal hebben dat alleen wat écht góéd verkoopt blijft, dan blijven we zitten met de doorsnee 'AVRO'TROS'-VERONICA'-strip. Het zal een uitdaging voor de kleine uitgevers worden om kwalitatief hoogstaande, maar voor een groot publiek oninteressante strips, voor een redelijke prijs op de markt te brengen.
Dat wordt dit jaar calculeren heren!

H.F.

In dit nummer

Paul Gillon: 'Ik houd ervan af en toe de deur op een kier te zetten' . Een interview met de stripmaker die door collega's wordt beschouwd als een van Frankrijk's beste tekenaars..... 4

Schipbreuk in de tijd, een wederzijdse beïnvloeding met problemen, door Jean-Pierre Andrevon. Een analyse van de samenwerking tussen tekenaar Paul Gillon en scenarist Jean-Claude Forest 9

STARS, een strip van Paul Gillon 15

Christin: 'Ik hoef voor mijn SF-werk geen planeten meer te verzinnen, Har Brok en Hans Frederiks interviewden de scenarist, die voor de beste Franse tekenaars verhalen schrijft..... 28

Nieuws 33

Sommaire:
Dans ce numéro vous trouvez un interview avec Paul Gillon et un interview avec le scénarist Pierre Christin.
Naturellement il y a les nouvelles.

Summary:
In this issue we have an interview with the comic-author Paul Gillon and an interview with Pierre Christin, who writes stories for the best French drawers.
Of course we have the news!

Door Hans van den Boom en Har Brok

Paul Gillon: 'Ik houd ervan af en toe een deur op een kier te zetten'

(Foto: Har Brok).

Door collega-striptekenaars wordt Paul Gillon al tientallen jaren beschouwd als een van Frankrijk's beste tekenaars. Toch is zijn werk pas laat bij het grote publiek aangeslagen. Die doorbraak kwam met de reeks 'Schipbreuk in de Tijd', waarin inmiddels acht albums verschenen zijn. Ook het oudere werk van Gillon wordt nu heruitgegeven en daarmee door de striplezer 'ontdekt'. Een gesprek met een onopvallende, maar zeer interessante Fransman.

Stripschrift: Hoewel u in Frankrijk de laatste jaren veel bekendheid gekregen heeft, is in ons land nog vrijwel niets over u gepubliceerd. Zoudt u daarom – voor de zoveelste keer ongetwijfeld – in willen gaan op uw vroegere werk?
Gillon: Zo erg veel interviews heb ik niet gegeven. Degene die hier in Frankrijk het meeste over mij geschreven heeft is iemand die mij beter kent dan ikzelf: Henri Filippini. Die weet echt alles over wat ik en een heleboel andere tekenaars ooit gepubliceerd hebben en daardoor is hij zo'n beetje de vraagbaak voor iedereen geworden.

Kunt u ons zeggen waarmee u destijds begonnen bent?
Oh, dat is zo ontzettend lang geleden! Mijn eerste strip is verschenen in een militant blad van de Franse communistische partij. Als ik me niet vergis heette dat blad 'l'avant-garde'. De strip ging over de bevrijding van Parijs, en de rol die het verzet daarin had. Het was een vrij kort verhaal, in een paar afleveringen. Dat moet in 1946, 1947 geweest zijn.

Waarom speciaal in een blad van de communistische partij?
Voordat ik deze strip ging tekenen had ik al het nodige andere werk gedaan. Ik verkocht mijn eerste tekening toen ik veertien jaar oud was! Onder andere maakte ik veel illustraties bij liedjesteksten. In die tijd verkochten ze blaadjes met een foto van de zanger of zangeres, de tekst van het liedje en een tekening die zo'n beetje symboliseerde wat de tekst inhield. Daar heb ik er heel wat van gemaakt, toen ik pas begon. Daarna volgden karikaturen, illustraties, portretten, enzovoorts, enzovoorts.
Na de bevrijding werden nogal wat nieuwe bladen opgericht en kwam er veel vraag naar mijn karikaturen. Ik denk dat ik op een zeker moment wel aan tien bladen tegelijk werk leverde.

Politieke karikaturen?
Dat kwam wel eens voor, maar over het algemeen waren het karikaturen en tekeningen op het gebied van het theater, de music-hall en dergelijke. Ik vond dat geweldig leuk werk omdat ik zo in aanraking kwam met de theaterwereld, met bekende artiesten, zangers en zo. Dat is sindsdien zo gebleven, ik heb nog steeds veel vrienden en kennissen daar. Maar goed, een heleboel van die bladen hielden het niet lang vol. Ze waren opgericht in het enthousiasme van de bevrijding, zonder dat over de afzet nagedacht was en na een maand of zes, acht, was het grootste deel al failliet gegaan. Dat had tot gevolg dat ik nog maar een of twee bladen overhield en daar kon ik echt niet van leven. Ik was altijd al stripliefhebber geweest en ik dacht: 'laat ik daar mijn

Christopher en Mara

WAAROM GEEFT U GEEN ANTWOORD?
ZE LUISTEREN NIET MEER NAAR JE, CHRISTOPHER... IK ZAL HET JE UITLEGGEN... "DE GROTE GESEL", ZOALS JIJ HET NOEMT, IS WEER IN AANTOCHT

Illustratie voor L'Express (1975)

kans eens in wagen'. Ik heb toen een proefpagina getekend en alle striptijdschriften gekocht die er in die tijd verschenen. Waarom weet ik niet meer, maar ik vond dat het blad *Vaillant* in die tijd de beste keus was en ik ben daar dan ook naartoe gestapt.
Ze vonden het niet slecht, zagen er wel wat in, maar zeiden dat ik toch nog maar een maand of wat ervaring moest opdoen, voor ze met me in zee wilden gaan. Ik ben toen doorgegaan naar een andere uitgever, zijn naam weet ik niet meer, die mijn werk wel wilde hebben en mij een paginaprijs bood van, eh, laten we zeggen het equivalent van dertig francs. Ik ben daarop meteen teruggegaan naar Vaillant en heb ze gezegd dat ik bij een andere uitgever direct aan de slag kon, voor *vijftig* francs per pagina, haha! Een beetje vals was dat wel, maar het werkte goed, want toen zei Vaillant dat ik toch bij hen aan de slag kon gaan. Samen met Roger Lecureux die een van de redakteuren was heb ik toen die eerst strip gemaakt, voor l'avant-Garde dat tot dezelfde uitgeverij behoorde.

Welke strips kende u op dat moment?
Oh, alle grote Amerikaanse strips uit die tijd. Ik was een groot fan van Alex Raymond, Milton Caniff, Harold Foster, McManus, die in bladen als Mickey, L'aventureux en Robinson gepubliceerd werden. Daar ben ik echt mee opgegroeid, veel anders zag ik niet.

KRISIS
Bij Vaillant heb ik ontzettend veel strips voortgezet die door anderen begonnen waren. Ik heb bijvoorbeeld 'Cormorant' overgenomen, ik heb 'Wango' overgenomen, ik heb nog diverse andere strips overgenomen. Maar daarnaast heb ik zelf. 'Zoon van China' gemaakt en allerlei losse tekeningen en dergelijke. Ik heb een jaar of vier, vijf voornamelijk voor Vaillant gewerkt. Op een gegeven moment echter raakte ik een beetje in een krisis. Ik werd plotseling erg lui, ik beloofde verhalen te maken maar kreeg ze niet op tijd af en dat gaf wat wrijving, waardoor ze me niet als vaste medewerker konden handhaven. De oorzaak van deze krisis was, denk ik, dat ik op zo jonge leeftijd begonnen was met werken. Op mijn vijfentwintgste jaar had er al tien jaar werk opzitten...
Doordat Vaillant grotendeels wegviel kwam ik in een moeilijke situatie terecht. Ik moest op korte termijn andere uitgevers vinden. Ik heb het toen een jaar, anderhalf jaar erg moeilijk gehad, maar daardoor raakte ik wel over mijn krisis heen. Ik wist mijn tekeningen aan het blad 'Radar' te verkopen en zo'n twee, drie jaar heb ik daar erg veel werk voor gedaan. Daarna kreeg ik het aanbod voor France-Soir een dagstrip te gaan tekenen en dat werd '13 rue de l'Espoir'. Ruim dertien jaar lang heb ik die strip getekend, van '59 tot '72. Daarna heeft France-Soir van mij ook 'Schipbreuk in de Tijd' nog geplaatst.

Hoe is die strip ontstaan?
'Schipbreuk in de Tijd' is aanvankelijk gemaakt voor een blad dat maar kort bestaan heeft: 'Chou-Chou'. *Jean-Claude Forest,* een goede vriend van mij, was daar hoofdredakteur van en omdat ik een heel eind van Parijs woonde belde hij me op om aan te kondigen dat er een scenario naar me onderweg was. Hij wilde beslist werk van mij in zijn blad en had alvast een tekst door iemand laten schrijven. De eerste pagina's moesten al over twee weken klaar zijn!
Toen ik het scenario ontving bleek het vreselijk slecht te zijn. Ik had er geen zin in iets te gaan teken dat al bij voor-

Ruwe schetsen van pagina's van het verhaal 'De Meester-Dromers'.

baat een mislukking was. Toen ik Forest belde om hem dat te vertellen zei hij: 'Goed, gooi dat scenario maar weg, dan maken we samen wel een nieuwe tekst'. De eerste pagina's van 'Schipbreuk in de Tijd' zijn zo via de telefoon tot stand gekomen! We bespraken verschillende gedachten, de een opperde iets en de ander gaf er een bepaald accent aan, ik maakte met één hand wat schetsen en zo kwam de opzet tot stand. De eerste nummers van het blad verschenen, maar het flopte al gauw en 'Schipbreuk in de Tijd' verdween in de kast. Ik had mijn handen toch al behoorlijk vol met '13, rue de l'espoir' en daarnaast leverde ik ook nog werk aan Mickey: 'le temps des copains', 'la diesse d'Or', 'Barbe-Noir' en bovendien voor Pif 'Jeremie'.

Met Jeremie kwam u weer terug bij Vaillant?

Inderdaad. Het blad was inmiddels omgedoopt tot Pif, er zat een nieuwe redaktieploeg en ze benaderden mij met de vraag of ik een stripreeks voor ze wilde gaan tekenen. We kwamen tot een akkoord, maar toen ik de eerste platen kwam afleveren was de hoofdredakteur inmiddels vervangen door een andere waarmee niet te werken viel. Die man had er een hekel aan als auteurs zowel de tekst als de tekeningen leverden. Dat was bij mij het geval, maar ook bij Pratt, bij Mandryka, bij Tabary. Hij vond dat onze strips te persoonlijk waren en begon ze er langzaam maar zeker uit te drukken, wat hem ook gelukt is. Pif was kort daarvoor begonnen iedere week een 'gadget' kado te doen en dat vond de redaktie het belangrijkste; de strips waren het verpakkingsmateriaal van de gadgets en moesten vooral niet persoonlijk zijn.

TEKSTEN

Met Jeremie gebruikt u een afwijkende verteltechniek

Zeker. Helemaal nieuw was dat zeker niet, want Prins Valiant had altijd al zo'n verhalende verteltrant, en ook Flash Gordon werd in het begin met tekstblokjes gemaakt. Het was meer een terugkeer naar die traditie. Een voordeel van deze methode vind ik, dat de verteller iets verder van de handeling afstaat. Hij vertelt de dialogen, maar daarnaast kan hij kommentaar leveren op wat er gebeurt en er, hoop ik, diepte aan geven.

Bent u niet bang dat dit ten koste gaat van de dynamiek?

Het is mogelijk, maar dat heb ik me niet afgevraagd. Ik geloof niet dat het goed is je altijd te conformeren aan de heersende stromingen. Het is m.i. het beste om – zonder nu recht tegen de stroom in te gaan – je eigen ideeën te volgen. Ik denk dat een strip met weinig dialogen en veel begeleidende teksten even boeiend kan zijn als een aktiestrip, maar op z'n eigen manier.

Uw aandeel in de tekst van 'Schipbreuk in de Tijd' is in de loop van de tijd steeds groter geworden

Ik vind de teksten enorm belangrijk. Tekenaars zijn er genoeg en vaak ben ik jaloers op hoe deze of gene tekenen kan. Tekeningen alleen zijn niet genoeg om een strip te dragen, er moet een gedachte achter zitten die het geheel tot leven brengt. De tekening ondersteunt de tekst en niet andersom. Veel tekenaars worden het slachtoffer van de gewoonte en besteden te weinig aandacht aan de achterliggende gedachten van hun stripfiguren. Ikzelf houd ervan niet de platgetreden paden te volgen, maar af en toe een deur te openen, de lezer te laten zien dat er

meer is dan het vaste patroon.

Jeremie was de eerste strip die u zelf schreef?
Dat klopt. En na Jeremie heb ik 'Schipbreuk in de Tijd' zelf voortgezet. De samenwerking met Forest was nooit helemaal volledig, omdat hij zelf heel goed in staat is zelfstandig scenario's te schrijven en onze persoonlijkheden elkaar niet zodanig aanvulden dat er een eenheid ontstond. We wilden op sommige punten geen van beiden toegeven en dat gaf wel eens moeilijkheden. In de tekst die door Forest en mij *samen* geschreven werd, ná die tijd heb ik de scenario's helemaal zelf geschreven.

Ik heb altijd al science-fictionstrips willen maken, maar bij Vaillant was dat nooit mogelijk, omdat 'les pionniers de l'Esperance' van Poïvet er al in stond. Bij France-Soir wilde men er ook niet aan omdat ze 'Mandrake' al hadden. Pas toen ze die strip lieten vallen kreeg ik de kans een science-fictionstrip te tekenen en zo kreeg 'Schipbreuk in de Tijd' een tweede kans.
Aan de ene kant was het vervelende, dat de S.F. inmiddels zo'n grote vlucht genomen had, omdat een heleboel thema's al gebruikt waren door anderen. Aan de andere kant had het ook voordelen, omdat een heleboel dingen als bekend verondersteld konden worden. In 'Schipbreuk' is de wereld van de dertigste eeuw een gegeven. In de strip gaat het vooral om de mensen en niet om het feit dat ze tien eeuwen in de tijd vooruitgeschoven zijn.

De strip richt zich op het publiek dat Philip K. Dick, Heinlein, Asimov en dergelijke gelezen heeft en de conventies van de S.F. kent, maar daarbij probeer ik toch het verhaal begrijpelijk te houden voor wie daar niet zo mee op de hoogte is.

Ziet u wat dat betreft overeenkomsten met 'Ravian' van Christin en Mézieres?
In zoverre, dat ook Christin vaak uitgaat van bestaande S.F.-afspraken. En nog iets, dat bedenk ik me op dit moment, in de laatste verhalen zie je in 'Ravian' een ontwikkeling waarbij de hoofdpersonen loskomen van het verhaal, dat vanaf het begin altijd vrij rechtlijnig en didaktisch geweest is, en zels beslissingen gaan nemen, net als in 'Schipbreuk'. Dat is misschien ook een overeenkomst...

Uit: Schipbreuk in de Tijd

In 'Schipbreuk in de Tijd' bent u erg breedsprakig..
En dan te weten dat ik al een hoop weglaat! Het zijn nu eenmaal personages die handelen naar aanleiding van wat ze denken en die gedachten moeten op de een of andere manier onder woorden gebracht worden. Iedere lezer kan uit de tekst zijn eigen sleutelwoorden kiezen, dat is van persoon tot persoon verschillend.

Terugkomend op de wetten van de SF, hoe is het mogelijk dat er robots voorkomen, die zich niet aan de wettenvan Asimov houden?
U doelt waarschijnlijk op Bebbé? In een van de latere verhalen heb ik uitgelegd waarom zij zich niet aan de eerste wet van Asimov *(een robot zal, onder geen enkele voorwaarde een mens enig letsel toebrengen, red.)* houdt. De uitleg is, dat die robot ontworpen is door een vijand van de mensheid en die eis niet ingebouwd gekregen heeft. *(zie 'Het zegel van Beselek', red.)*

KLEUREN
Voor 'Jeremie' heeft het erg lang geduurd voordat er buitenlandse vertalingen verschenen. Dat heeft, naar men zegt, gelegen aan het feit dat de kleuren niet goed waren. Klopt dat?
De eerste 2 albums verschenen bij Dargaud en inderdaad was ik nogal ontevreden over de kleuren. Daarnaast waren er wat kontraktproblemen. Ikzelf zou het liefste mijn tekeningen in zwart-wit gedrukt willen zien, maar het publiek vraagt om kleuren. Ik geef dan ook ver uitgewerkte kleuraanduidingen die dan bij de uitgever uitgevoerd worden. Daarna korrigeer ik ze altijd nog voor het gedrukt wordt.
Na mijn overstap naar Humanoïdes hebben ze daar eerst de albums 3 en 4 uitgebracht en de albums 1 en 2 pas opnieuw uitgegeven – met nieuwe kleuren – toen de Dargaud-albums op waren. Ik ben wel van plan op korte termijn weer door te gaan met Jeremie, maar 'Schipbreuk' vraagt uiteraard veel tijd. Ik heb stof liggen voor nog vijftien albums...!

Waarom bent u daarnaast nog met 'Les Leviathans' gestart?
Ik had er behoefte aan zo'n soort strip te tekenen. Zowel 'Jeremie' als 'Schipbreuk' spelen in een andere tijd. Sinds '13, rue de l'espoir' had ik nauwelijks meer iets getekend dat zich in het heden afspeelde en die strip schreef ik bovendien niet zelf. Ik wilde nu wel eens een eigen verhaal in onze eigen tijd vertellen.

Waarom die titel 'Les leviathans'?

In de bijbelse betekenis is de Leviathan een monster, de belichaming van het kwaad. In de literatuur is het geworden tot het kwade dat iedereen probeert te bestrijden maar toch nooit verdwijnt.

EMOTIONELE FIGUREN

Uw tekeningen werden in Nederland vooral door andere tekenaars hoog gewaardeerd, lang voor het grote publiek er waardering voor kreeg. Was dat in Frankrijk ook zo?

Ja, en dat is eigenlijk vreemd, want mijn tekenstijl is toch erg klassiek. Ik heb de indruk dat het misschien hierdoor zou kunnen komen: Mijn stijl is geïnspireerd door de schilderkunst, van Rembrandt tot Cezanne of Picasso, daarop heb ik mij gebaseerd, zonder dat ik wil beweren ook maar een schim daarvan te zijn. Maar ik heb eigenlijk nooit iets aan collega's ontleend, ik heb nooit in die zin een 'mode' gevolgd zoals een heleboel anderen. De striplezers, vooral de groep die de opleving van het Franse stripverhaal mogelijk gemaakt heeft, vinden het prettig een bepaalde stijl te herkennen, in te delen, en dat was met mijn tekeningen niet mogelijk.

Met name in 'Schipbreuk in de Tijd' zijn de hoofdfiguren nogal emotioneel, nogal instabiel.

Dat is toch normaal?

In het dagelijks leven wel, maar in strip zijn de hoofdfiguren over het algemeen meer 'de held'.

Iedereen vraagt zich af hoe de toekomst eruit zal zien: wordt het een terugval naar het dierlijk stadium? In de wereld van 'Schipbreuk' is het een mix van beide. Aan de ene kant is de techniek zo ver als we maar kunnen verzinnen en aan de andere kant is er een terugkeer naar archaïsche situaties. Ik denk dat figuren als Christopher en Valérie, die in een dergelijke wereld terechtkomen, daardoor per definitie onevenwichtig worden. Zoiets geeft een geweldige schok. Daar komt de relatie tussen Christopher en Valerie en tussen Mara en Christopher nog bij.

VERHAALOPBOUW

Hoe komt een verhaal tot stand?

Ik begin met in een schrift allerlei ideeën te noteren, korte zinnetjes, dialogen. Dan zoek ik een bepaalde aanleiding of situatie, zoals die in ieder S.F. verhaal zou kunnen voorkomen. In dat decor ga ik de personages dan laten optreden, waarbij hun eigenschappen voor een groot deel de gebeurtenissen gaan bepalen.

In de eerste albums krijgen de lezers de indruk dat hier een duidelijk afgerond verhaal verteld gaat worden dat er een bepaald aantal episodes voorzien is. De latere albums daarentegen geven de indruk dat het verhaal nog voor onbepaalde tijd kan doorgaan. Is dat bewust veranderd?

In het begin werd maar nauwelijks ingegaan op de omgeving, op de situatie waar ze in terechtgekomen waren, en mogelijk is die indruk daardoor ontstaan. Vanaf het moment dat ik de serie overgenomen heb ben ik begonnen meer te vertellen over de wereld waar Christopher en Valerie in terechtgekomen zijn, over de regering in ballingschap, enzovoorts. In de komende tijd wil ik de toekomstwereld waarin de figuren leven nog wat verder uitwerken, zodat duidelijk is in welke strukturen ze voortaan zullen ronddraaien.

Zou je kunnen zeggen dat de figuren in de eerste paar verhalen proberen terug te keren naar de aarde van vroeger, maar dat ze er later in berusten dat dat onmogelijk is?

Ik denk dat dat een 'Forest'-kant van het verhaal is. Inderdaad wordt er in het begin af en toe gezinspeeld op de aarde, op het verleden, maar op een gegeven moment legt Christopher zich neer bij het feit dat hij niet meer is dan een passagier in een wereld die hij niet begrijpt en ook niet wil gegrijpen.

KORTE VERHALEN

U werkt op erg groot formaat?

Heel groot formaat, bijna een meter hoog. Ik teken dan ook vaak halve of zelfs eenderde pagina's, die ik dan later aan elkaar zet. Dat doe ik omdat ik groot formaat makkelijker werken vind. Als je op klein formaat een gezicht moet tekenen, dan zit je de hele tijd te peuteren. Met een groter formaat ben je vrijer in je bewegingen. De mensen vinden mijn tekeningen vaak erg uitgewerkt, maar dat lijkt maar zo. Op het origineel is alles vrij leeg. Giraud bijvoorbeeld heeft, toen hij zag hoe ik werkte, ook dat formaat geprobeerd, dat leek hem een goed idee voor Blueberry. Maar omdat hij er niet aan gewend was zag hij in zijn tekening overal witte vlakken en die ging hij opvullen. In de verkleining werd de tekening daardoor veel te vol, dat was een ramp! Ik geloof dat het in het begin van 'Gebroken Neus' was... Je kunt wel groot tekenen, maar je oog moet

Uit het korte verhaal 'Cet enfant ira loin', waarin de auto een belangrijke rol speelt.

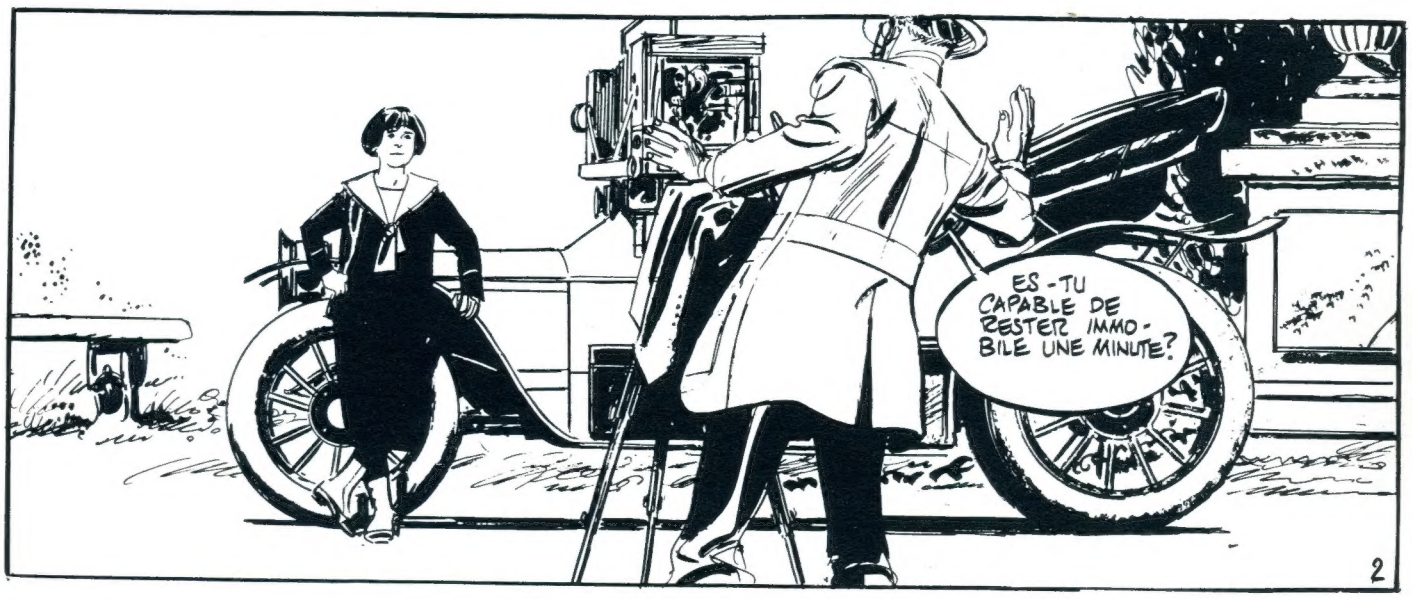

het klein blijven zien, daar moet je aan wennen, dat vereist oefening.

Tegenwoordig maakt u ook korte verhalen?
Dat is nieuw voor mij. Steeds als ik ergens aan begon, had ik een langdurig projekt in gedachten. Jeremie is een verhaal van honderden pagina's, voor 'Schipbreuk' heb ik zo'n 15, 20 albums voorzien en ook 'Téva', wat ik tussen '72 en '79 nog maakte was in principe een projekt van lange adem, hoewel het opgedeeld was in episodes van een pagina of tien. De Levivathans is anders, omdat de opzet daar veel simpeler is. Ieder verhaal gaat in op een bepaald aspekt van de tegenwoordige tijd of op een bericht in de krant of zo, zonder dat er een onderling verband hoeft te zijn. Die strip is voor mij een soort ontspanning.
Maar goed, de redaktie van Metal Hurlant vroeg mij of ik voor een speciaal nummer een kort verhaal wilde maken en ik wilde dat na veel aandringen wel proberen, maar het thema van het nummer was 'de gelukkig toekomst' en ik kon absoluut niets bedenken wat het in een kort verhaal leuk zou doen. Ik heb er zeker een week over lopen piekeren, tot ik ineens op het idee kwam dat ik in 'Mademoiselle, ma femme' gebruikt heb. In dat verhaal heb ik een parodie gemaakt op het blijspel, omdat dat typisch iets is wat altijd een 'happy end' heeft. Ik heb dat door robots laten spelen, om het absurde en het stereotiepe van dat soort komedies te benadrukken. Als tweede niveau zit in dat verhaal een parodie op de overdreven gang van zaken rond sommige teruggevonden toneelstukken een composities. In het verhaal doen ze of dit blijspelletjes een meesterwerk van de 20e eeuw geweest is!
Een volgend thema was 'de auto'. Zoals ik al eerder zei, als ik een verhaal maak ben ik gelijktijdig binnen en buiten het verhaal. Binnen wil zeggen dat ik ideeën probeer te vinden die aanspreken, die wat te dromen geven, die je op gedachten brengen. Buiten wil zeggen dat ik dat dan van een afstand bekijk en mezelf afvraag wat dat voor resultaat geeft, hoe ik dat technisch het beste kan oplossen, etcetera. Toen ik aan dit verhaal begon had ik dus al een ander verhaal gemaakt en dan volgt er al gauw nog een en nog een, omdat het nu eenmaal interessant voor de uitgever en de auteur is er een boek van te maken. Ik moest er dus rekening mee houden dat het boek een beetje een coherent geheel ging vormen. Als gemeenschappelijke noemer besloot ik *de tussenkomst van de techniek* te kiezen, de robot in alle vormen. In dit verhaal was de robot een auto, die over zee bijzondere gaven bleek te beschikken. Mijn korte verhalen zijn over het algemeen niet meer dan één idee, waar omheen ik dan wat jongleer met figuren en woorden. Ik zet als het ware een deur op een kier, en iedereen mag daar achter denken wat hij wil. Wat niet gezegd wordt is belangrijker dan wat er wel staat.

Door Jean-Pierre Andrevon

Schipbreuk in de tijd, een wederzijds beïnvloeding met problemen.

De strip *Schipbreuk in de tijd* begon in 1964 in het kort bestaande weekblad Chouchou. Bijna 10 jaar later werd zij voortgezet in France-Soir.D aarna werd zij in albumvorm uitgegeven door Hachette, en vanaf het vijfde deel door Les Humanoïdes Associés, eerst in zwart/wit met één steunkleur (de eerste twee), daarna in kleur. Het is een verhaal vol tegenspoed. De laatste beproeving betreft het produktieproces zelf, want de scenarioschrijver Forest heeft zijn samenwerking met de tekenaar Gillon beëindigd. Deze laatste is in zijn eentje verder gegaan.

Het is interessant om te bekijken wat deze verwikkelingen, maar in het bijzonder deze laatste die op zich al belangrijk is, te weeg hebben gebracht op het verloop van het stripverhaal. Het is ook interessant te zien hoe Gillon op Forest heeft gereageerd en in zekere zin *tegen* Forest heeft gereageerd in het uitwerken van een universum met sterk ontwikkelde patronen (de sciencefiction beschikt over vaste en wel omschreven kaders), waarin, de verschillende karakters van de twee auteurs wel moesten botsen.
Dit, te korte, artikel kan slechts een tipje van de sluier oplichten. Het is een zwakke poging tot een studie die gezien het kwalitatieve en kwantitatieve belang van het stripverhaal, beslist eens hervat en afgemaakt zal moeten worden.

DE REIS
'Schipbreuk in de tijd' is een stripverhaal waarin de baan van de reis die door de ruimte gemaakt wordt ellipsvormig is.
Zij begint boven de Aarde, waar de capsule waarin hoofdpersoon Christopher zich bevindt, om de 25 jaar terugkeert (via een elliptische baan zoals de begeleidende tekst duidelijk maakt). Vanuit dit punt wordt Christopher (spil van het verhaal, dus van de reis) naar de Aarde teruggebracht, waarna hij naar Venus gaat. Van daar uit gaat hij naar Limavan, een satelliet van Saturnus. In Limavan zal hij een lange tijd doorbrengen (van pagina 40 van de eerste episode tot aan het eind van de derde episode). Degenen die op de hoogte is van de wetten van de ruimtevaart begrijpt de noodzaak van een reis in de vorm van een ellips, die de mens uit de twintigste eeuw steeds verder zal brengen. Dan komt er een breuk – een sprong dwars door de tijd en ruimte – die Christopher meesleept in een maalstroom van kosmisch stof: Doorgangsland, of L'lombri. Na de gebruikelijke verwikkelingen keert hij terug naar Limavan.
Een gesloten ellips dus, maar het is veelbetekend dat de terugkeer op Limavan plaats vindt in de vijfde episode, de eerste die alleen door Gillon gemaakt is; alsof hij weer op bekend terrein wilde komen alvorens zijn helden opnieuw in de ruimte te lanceren.
Deze lancering zal zich niet voltrekken door middel van een *ruimteschip,* maar door een 'overbrenger' die atomen splitst en de personen in een nau-

SUR UN DE CES ASTÉROÏDES DIVAGUANTS, LE "RELAIS" N'OPPOSE PLUS AU VIDE ABSOLU DE L'ESPACE LA BULLE TEMPORELLE PROTECTRICE QUE CRÉAIT L'ÉCRAN VIBRATOIRE, ET DÉJÀ CRÉPITENT LES SIX ÉTINCELLES QUI PRÉFIGURENT L'APPARITION DES VOYAGEURS...
EXPOSÉ AU VIDE SPATIAL, LE FRAGILE ORGANISME HUMAIN NE PEUT SURVIVRE QU'UNE QUINZAINE DE SECONDES!
49

Uit: 'Schipbreuk in de Tijd'.

welijks meetbare tijd in de ruimte projecteert: Gillon laat de manier van reizen door de ruimte voor wat het is, Forest daarentegen was zeer geïnteresserd in de ruimteschepen. Hij verbreekt de ellips, verbrokkelt de reis, hetgeen men, naar keuze, kan beschouwen als een modernisering (het is zeker dat de science-fiction van Forest een verouderde science-fiction is), of als een verarming of schematisering.

DE VERHAALELEMENTEN

Welhaast verplichte elementen van science-fiction zijn dieren (of monsters) en machines. Dus het levende en het levenloze. De twee elementen komen vaak voor in alle afleveringen, zonder dat het gemakkelijk is uit te maken wat voor rekening komt voor de schrijver en wat voor de tekenaar. Het is echter duidelijk dat Forest's denkwereld meer poëtisch is en die van Gillon naar exactheid neigt ('hard science'). Zo wordt bijvoorbeeld een dier dat er bijna hetzelfde uitziet door Forest in de eerste episode een *simiote* genoemd en in de vijfde episode een *telepaat*.

Als je kijkt naar 'Barbarella' zie je de machines van Forest (ruimteschepen of watervoertuigen) zacht, amoebe-achtig en afgerond zijn (met steeds die voorkeur voor de ellips), dat ze meestal van hout gemaakt lijken te zijn, dat ze lijken op bestaande voertuigen (Jonken, luchtballonmandjes, etc...). Zijn dieren zijn vaak opgebouwd uit onderdelen van bestaande. In de 'Schipbreuk in de tijd' hebben de ruimtemachines een strakke vormgeving, zij zijn van een nieuw metaal met een gestroomlijnde vormgeving. Men zou hier dus de grote invloed van Gillon in kunnen zien (hoewel er veel uitzonderingen zijn: de vleermuis ruimteschepen van de Tara's, en het rups-achtige voertuig van Tapir.

De monsters zijn, in tegenstelling tot de gewoonte in getekende science-fiction verhalen, niet het resultaat van collages: de Tara's zijn ratten, het merendeel van de exotische dieren zijn reptielachtigen (varanen, hagedissen en leguanen), de 'feeksen' uit de eerste episode zijn knobbelige kikkers.

Een eenvoudige schaalverandering veroorzaakt het gewenste effect.

De 'golvende dood' bestaat uit reuzepalingen, die door de lucht 'zwemmen'. Dit bizarre, angstaanjagende gebruik van vergrote dieren, die tevens geplaatst zijn in een ander medium: he lijkt haast het gebruik van bewegende film-mattes in de strip, een van de orgineelste vondsten.

STEREOTYPEN EN VONDSTEN

Zeker, de avonturen op zich staan bol van de stereotypen uit de space-opera – en zij zijn nog lang niet uitgeput – de aanwezigheid van een persoon uit het verleden geeft een wijze les aan de lezer in zijn confrontatie met een nieuwe wereld. Maar tevens geeft, de originaliteit van de details, die vaak zeer uitgebreid zijn, de auteurs de kans om aan de verstarring die daarvan uitgaat te ontsnappen. Wij hebben al die eigenaardige indringers de Tara's genoemd: dood-gewone ratten... maar de 'zeeduivels', verschrikkelijke zeedieren die hun woede laten blijken door het uitspugen van gifttige slangen, zouden ook een ereplaats moeten krijgen in een denkbeeldige galactische dierentuin.

keling van de techniek heeft noch een vloeiende lijn gevolgd, noch een ideaal schema!... Delen van het universum kennen periode's van ernstige regressie ... Het vliegtuig en daarna de ossekar zullen er spoedig verschijnen als revolutionaire uitvindingen...': Hiermee krijgt men een achtergrond waar men, volgens de gevestigde regels van de space-opera, met het zwaard kan vechten te midden van een wereld van futuristische ruimteschepen.

Tijdens de doorgang naar een andere dimensie kan Lisdal dan ook zeggen: 'Ik kan dit soort sprookjes maar niet geloven!...

Ruimteschepen die gaten maken in ruimte en tijd als ratten in gruyèric-kaas, dat is goed voor kinderen!' En als Christopher en zijn vrienden een aanval van spookridders (lege wapenrustingen) ondergaan, spot de held: 'Ik verklaar niets. Ik weet wel, dat dit heel gewoon is in nachtmerries en griezelverhalen!'

Een regen van vierkante, metalen plaatjes...

De science-fiction is kwistig met vreemde planeten, maar we kunnen ook Limavan op een ereplaats zetten. Limavan heeft een 400 meter dikke vloeibare ring, een sterre-rivier waarop men kan varen, zowel aan de binnen- als aan de buitenkant.

Men kent ook veel levende werelden, vleesetende planeten, maar niemand heeft er nog aan gedacht om een regenworm-wereld te scheppen, die is opgebouwd uit twee werelden waarbinnen de tijd is onderworpen aan een versnelde entropie; hier wordt zelfs Stéfan Wul verslagen!

Al deze vondsten (maar hen te bespreken zou een studie op zich vergen) laten zien wat de intrige of de intriges allemaal gemeen hebben: men vergeet ze snel, 'schipbreuk in de tijd' vertelt ze niet, het is een sfeer die je omhult.

Vooral Forest hoedt zich voor wat zich kan voordoen aan stereotypen, of beter nog, hij geeft ze in een oogwenk een andere wending.

'Chris, mijn goede vriend, de ontwik-

DE VROUWEN

Net zo als ironie kenmerkend is voor Forest, zijn dat ook zijn vrouwen, die er zo vaak blijk van geven (Barbarella en Hypocrite), maar zij zijn ook in het bezit van zowel tederheid als woede – dus van een menselijke natuur (in de zin van handelen naar haar gevoelens), hetgeen gewoonlijk ontbreekt in de science-fiction stripverhalen.

De eerste vrouw die verschijnt is Mara, een vrouw van de toekomst, technicus, aan wie Gillon de bedriegelijke verschijning heeft gegeven van een kille en strenge brunette, want in werkelijkheid bruist zij van hartstocht, een verslindende hartstocht waarvan Chris het slachtoffer is.

De komst van de tweede vrouw, Valerie, die net als Chris uit het verleden komt, veroorzaakt natuurlijk jaloezie bij Mara: 'Chris heeft zoveel redenen om te leven... Zijn vrouw die tussen de

sterren slaapt... En ik, die goed bij de tijd ben!'
Tegenpool van Mara, is deze Valerie, misschien draagster van het noodlot van het verleden waar zij uit komt, vaag, onzeker, ondanks haar naïeve blik onder blonde krullen: zij zal Chris verraden, wanneer zij zich in de steek gelaten voelt. De heldin is beslist Mara, een van de mooiste afbeeldingen van de vrouw in het stripverhaal; Forest en Gillon geven ons de gelegenheid om twee prachtigbe scènes te bewonderen waarin de liede strijdt tegen de dood – wanneer Mara naakt boven op Chris gaat liggen, wanneer hij gebeten is door een zee-slang en wanneer Chris, op zijn beurt, zijn bloed aan Mara geeft die ijlt door een hevige koorts ('Oh... Chris... jouw bloed verhaagt de mol!... Ons bloed maakt hem bang ... Op een dag zal hij verrekken in een uithoekje in de bocht van een ader...). Maar het moet gezegd worden dat Mara haar hele lichaam aanbiedt, haar warmte, in een osmotische omhelzing, terwijl Chris alleen zijn bloed geeft door middel van technische apparaten: bij de vrouw is het geven totaler.
Valérie en Mara (beiden komen voor in de eerste episode) vertegenwoordigen de volwassen vrouwen, (zonder dat men de een noch de ander in verband kan brengen met Barbarella). Quinine (een mutant hoertje waarvan het lichaam zich stukje voor stukje veranderd in dat van een roofvogel) en Bebbé (een androïde vuurspuwster, die er uit ziet als een jong meisje), waarmee men kennis maakt in respectievelijk de tweede en de derde episode, vertegenwoordigen de jeugd, zij staan dichter bij Hypocrite of Bébé Cyanure – maar zij zijn gedoemd tot tragiek: Quinine is draagster van een erfelijke vervloeking. Bebbé is slechts een robot, hoewel het gevoel voor humor bij geen van beide ontbreekt...
Hoe gaat Gillon in de vijfde episode om met deze schepsels van Forest? Verward. Hij laat Valerie, wiens personnage ongetwijfeld het minst geslaagd is, sterven, maar laat haar ook weer spoedig tot leven komen. Quinine, die Forest had gehandhaafd aan de zelfkant van de mensheid, wordt spoedig het weerzinwekkende beest dat zij in zich had. Bebbé daarentegen, waarvan men dacht dat zij verdwenen was, komt weer terug. Maar het is slechts een robot! Het lijkt er op dat Gillon poogt zich te ontdoen van de 'vrouwen van Forest' maar niet durft. Alleen Mara ontsnapt natuurlijk aan deze vervlakking, maar dat komt omdat zij onaantastbaar is want zij speelt een leidende rol in het verhaal.

HET TEKENEN

Ondanks deze Forestiaanse invloed die overal aanwezig is, zelfs tijdens zijn afwezigheid, is 'De schipbreukelingen van de tijd' in zijn tekeningen, en soms in zijn vormgeving, wel degelijk een stripverhaal van Gillon. Zijn invloed, ik heb het al benadrukt, is te vinden in de meer dan realistische en gedocermenteerde technologie, in het fotografische van de gezichten, met schaduw partijen waardoor ze lijken op zeer contrastrijke foto's, die het verhaal zeer realistisch maken (dieren, machines). Zeker, Forest is nog helemaal aanwezig in de uitbeelding van de onderwereld van Limavan (maar ook in de gangen van het paleis), die onmiddellijk verwijst naar de doolhof van Sogo.
Maar Forest houdt van ronde vormen, van toespelingen, en van de ellips. Gillon houdt van vierkant, geometrisch en scherp: zijn opmaak van de pagina's hebben een benijdenswaardige vaart, hij maakt rechtlijnige, elkaar kruisende banen, die aan enkele plaatsjes een flitsende kracht geven.
In het eerste album, laat het plaatje onderaan pagina 23 (een regen van vierkanten metalen plaatjes op een wirwar van mensen en dieren) heel goed zien over hoeveel talent hij beschikt.
Men zou ook kunnen noemen het plaatje links onderaan op pagina 51 van 'Dodelijk Universum', het geeft een chaotische aanblik, maar is in werkelijkheid nauwkeurig opgebouwd uit twee vlakken die een hoek vormen waarin twee personnages zijn getekend.
De daarbij getoonde techniek om een handeling op zijn dynamisch hoogtepunt te stoppen, geeft het effect van een breuk, een visuele schok. Verschillende gedeeltes in het verhaal hebben een soortgelijk effect: wij willen daarmee zeggen dat het lijkt alsof Gillon soms een plaatje 'optilt' uit het blikveld van de lezer om andere breuken te bewerkstelligen. Kijk bijvoorbeeld on-

deraan de pagina 37 in *Dodelijk Universum:* op het linkerplaatje zien wij, van achteren, een rij mensen in harnas; op de achtergrond, half verscholen, de boot waarin Chris en zijn vrienden zitten. Al bij het volgende plaatje zien we dat Otomoro een lans in zijn maag krijgt: het verrassingseffect, de schok, komt van deze verschuiving van het blikveld.
Er kunnen nog meer verrassingseffecten genoemd worden. Laten we deze klassieke noemen (*Labyrinten,* pagina 8) van de ontdekking van een omwikkeld lichaam, waarvan Chris denkt dat het het lichaam van Valerie is, maar als de lijkwade eenmaal opgetild is blijkt de onderkant van het lichaam dat van een schaaldier te zijn.
Of (*Golvende dood,* pagina 31), de ontdekking van het ei van Valérie, *door de lezer,* dankzij een slimme opname in tegengestelde richting...
Maar wat wij óók aan Gillon moeten toeschrijven dat is de kunst van het beheersen van de kleur, en men moet op zijn minst de hele serie van tekeningen in groen, bruin en paars noemen die het belangrijkste deel vormen van *Dodelijk Universum.*
De sfeer die hier opgeroepen wordt heeft veel te danken aan het gebruik van gedempte pasteltinten, die de opsluiting suggereren in het binnenste van een enorm organisme.
Dit is volkomen tegengesteld aan Forest met zijn opzettelijk schreeuwende en scherpe kleuren die van zijn Hypocrites een toverachtig schouwspel maken.
En toch wendt Gillon zich weer tot Forest wanneer het gaat om intieme situaties. Wij noemen hier in Dodelijk Universum het laatste plaatje van pagina 30 (Christopher ie Mara en Quinine omhelst) en ook het plaatje van Quinine (pagina 55), badend in een groen, plantaardig licht, dat op een bepaalde manier aan omslagen voor *Rayon Fantastique* van Forest doet denken.
Juist in de tegenstellingen blijft de wederzijdse beïnvloeding, ondanks de conflicten, vruchtbaar.

Schrijver *versus* tekenaar of schrijver *met* tekenaar; het stripverhaal 'De schipbreukelingen in de tijd' geeft een goed voorbeeld van hun samenwerking.
Jammer dat deze nu beëindigd is.

Boeken in 't Kort

Tranchand/Corteggiani: ***Chafouin et Baluchon 2, Le complet des sarcophages.*** **Ed. Glénat, Grenoble 1982. 48 pp. harde kaft, 29 Ffrs.**

'Le complot des sarcophages' is binnen korte tijd alweer het tweede deel van Chafouin en Baluchon. In tegenstelling tot het eerste deel, dat alleen uit gags bestond, is dit één doorlopend verhaal, dat zich afspeelt ten tijde van de farao's. Farao Kelflèm, een uiterst toepasselijke naam voor dit niet van werklust overstromende varken ('quelle flemme' wil immers zeggen 'wat een luiheid'), probeert de dierenwereld te hervormen door de dieren het eten van hun mededieren te verbieden. De grootvizier Serlavis (d.w.z. de levenswurger!) voelt niet veel voor deze plannen. Hij heeft een geheime organisatie opgericht die degenen die trek in vlees houden moet blijven voorzien van hun geliefde maaltijd. Hier nu komen Chafouin (Snuffelkat) en Baluchon (Vuilnisbak) om de hoek kijken. Zij zijn werkzaam als balsemmers en komen letterlijk in botsing met grootvizier Serlavis. Gevolg hiervan is, dat zijn aandacht op hen gevestigd wordt en hij zijn beide lijfwachten Athors en Atravers op hun spoort zet. In de loop van dit verhaal zitten deze beide figuren hen werkelijk à tort et à travers – door dik en dun – achterna!
Dit album van Tranchand en Corteggiani laat zien, dat het tekenwerk van de eerste zich nog steeds ontwikkelt, helderder en leesbaarder wordt, terwijl het scenario van Corteggiani zoals de bovenstaande beschrijving al duidelijk maakt wemelt van de woordspelingen. Daarbij komt nog, dat deze woordspelingen echt functioneel zijn. Het album is dan oök niet alleen een plezier voor het oog, het levert ook een uitstekend komisch verhaal. Deze samenwerking tussen Tranchand en Corteggiani levert goede verhalen af.
Dit album is dan ook een aanrader, en vindt hopelijk spoedig een goede vertaler, zodat een breder publiek ervan kan genieten.

(Bert Smit)

Walt Disney: ***Goofy, Koning Arthur*** **(reeks: Met Goofy de geschiedenis in, nr. 7). Haarlem (Oberon BV) 1982. Prijs *f* 6,55.**

Door allerlei onwaarschijnlijke toevalligheden wordt Goofy, voor deze gelegenheid schildknaap van ridder Key, koning van Engeland. Koning Arthur nog wel, zij het op de laatste bladzijde zodat dit stripalbum met geschiedenis en zeker met de bekende Keltische Graalromans niets te maken heeft. Leuk is het ook niet, want de wens grappig te zijn is sterker aanwezig dan het vermogen daartoe. Een groot deel van de beoogde humor bestaat bovendien uit overmatig gebruik van geweld en wat daar leuk aan is ontgaat me ten enenmale. Of dit deel van deze Goofyreeks minder geslaagd is dan de andere is hiermee niet gezegd. Na lezing van dit ene deel ontbrak me de behoefte om dat na te gaan.

(Brok)

Caza: ***Les habitants du crépuscule.*** **(Collection Pilote 51). Dargaud, Paris 1982. 48 pp., slappe kaft, 22 Ff.**

Caza is momenteel in Nederland verkrijgbaar zodat degenen die de Franse taal niet machtig zijn binnenkort waar-

schijnlijk toch van dit album kunnen genieten. En van genieten mag zeker worden gesproken bij dit album, waarin 7 verhalen over de wereld van de Oms staan. Dit album is het eerste deel van de serie 'L'âge-d'ombre', een serie die, wanneer het huidige peil bewaard blijft, tot een van de hoogtepunten van de science fiction-strips kan worden gerekend.
Caza heeft hier een sombere wereld geschapen, een wereld die herinneringen oproept aan Vance's 'The dying earth'-serie. De Oms vormen een groep personen, die volledig zitten vastgeroest in een mechanisch patroon. De wereld om hen heen is verwoest en alleen in hun metalen steden, waarin alles voor hen wordt geregeld, vinden ze zekerheid en veiligheid. Al de verhalen in deze bundel gaan over personen, die nu juist buiten dit kader vallen en die daarmee een bedreiging vormen voor het bestaande systeem. Vaak slagen deze personen er wel in om het systeem te ontwrichten, maar dan wel steeds ten koste van grote persoonlijke offers.
Eigenlijk eindigt alleen het laatste verhaal, 'Om', ondubbelzinnig positief.
De verhalen van Caza maken ons duidelijk, dat het systeem ons op velerlei manieren kan bedreigen en onze vrijheid kan beperken, maar wanneer men wil kan men zich verzetten. Zeker, het is geen gemakkelijke tegenstand die geen offers vraagt, maar het feit dat verzet mogelijk is en in zekere zin zelfs succes heeft is positief.
Wanneer men nu alleen de nadruk legt op de inhoud en de boodschap van deze verhalen, geeft men toch een enigszins vertekend beeld. Immers, Caza is ook nog tekenaar en zijn illustraties zijn vaak van een adembenemende schoonheid. Nu wordt Caza nog wel eens verweten, dat hij een technisch knappe maar inhoudelijk koude tekenaar is. Dat is slechts ten dele terecht, maar hier versterkt deze kilte alleen maar de sfeer van de verhalen. 'Les habitants du crépuscule' is een van de beste science fiction-strips van de laatste jaren.

(Bert Smit)

NIEUW VAN DUPUIS
HET BESTE UIT ROBBEDOES Nº 8
BRIEVEN UIT MIJN MOLEN
(DEEL 2)
DR ZWITSER Nº 5
DE REUS DIE VRAGEN STELDE
JERRY SPRING Nº 11
DE WEG NAAR COLORADO
JAN KORDAAT Nº 6
DE BEVRIJDING VAN PROF. STAGMUS
GERMAN EN WIJ Nº 3
HOE BESTAAT 'T ?
OOK IN UNICUM-UITGAVE
HOE BESTAAT'T?
UITGEVERIJ DUPUIS - INDUSTRIESTR. 13 - 6135 KE SITTARD
TEL. 04490-19744 - TELEX 36025
PFP

Cosey: *Het Voorrecht van de Slang.* (Jonathan 8). Brussel/Montfoort (De Lombard/Albracht) 1982. *f* 6,25
Jonathan ontmoet bij Katmandu zijn oude kennis Casimir Forel, een niet echt gevaarlijke doe-het-zelver in privétherapieën. Hij is in gezelschap van het knappe Canadese meisje Eileen, dat hij als patiënt hecht aan zich gebonden heeft, maar op wie hij feitelijk verliefd is. De ontmoeting met Jonathan heeft ingrijpende gevolgen: Eileen wordt gevangen door 'n groep partizanen onder leiding van Mahâ Namgyal, die Casismir subtiel maar ondubbelzinnig met zijn eigen charlatanneske levensvisie konfronteert. Dit is voor hem een reden om zijn oude huid af te werpen (wat 'het voorrecht van de slang' is), Eileen bij Mahâ Namgyal achter te laten en een nieuw leven te beginnen. Blijkens het nawoord vervalt hij echter al snel weer in zijn oude rol. Jonathan speelt in dit album nauwelijks mee, behalve dan dat we hem uitvoerig en wat al te uitleggerig aan de slag zien als kaasmaker om in zijn levensonderhoud te voorzien. Het verhaal heeft in tegenstelling tot de meeste voorafgaande delen weinig diepgang en dat maakt de fijnzinnige verhaaltrant van Cosey met veel indirekte informatie in beelden, gelaatsuitdrukkingen en kriptische teksten wat gezocht. Het opgeroepen mysterie blijkt nauwelijks mysterieus, zeker door de ontknoping dat Casimir weer in zijn oude fouten vervalt. Voor het overige handhaaft Cosey zijn werk op het bereikte peil: een sublieme, sfeervolle en geheel eigen tekenstijl met spaarzame tekst en suggestieve bladbeschikkingen.

(Brok)

Goffin/Riviere. *Veel liefs uit Brussel.* Uitg. Casterman. Prijs *f* 6,50
De in Brussel gestationeerde geheimagent Goemaere krijgt op zekere dag het alarmerende bericht dat er een lek zit in de organisatie en dat uit alle macht geprobeerd moet worden de dader te ontmaskeren. In totaal komen er zes mensen in aanmerking. Goemaere die het werk niet alleen af kan neemt de padvinder Hein in vertrouwen en samen lossen zij de zaak op.
Daarbij is nauwelijks sprake van enig vernuft. De karakters worden niet belicht waardoor de lezer alleen kennis kan nemen van hun beroep, maar verder niets van hun karakter te weten komt. Sommige verdachten worden zelfs helemaal niet geïntroduceerd maar schitteren door afwezigheid. Desalniettemin weet padvinder Hein door raadselachtige reductie en deductie de zaak te ontwarren. Waarom er dubbelspel gespeeld wordt en in welke mate wordt niet uit de doeken gedaan. *Veel liefs uit Brussel* is opgehangen aan een idee en niet aan een verhaal zoals de tekeningen ook zijn opgehangen aan een algemene indruk en niet aan uitgewerkte figuren. Je zou de tekenstijl van Goffin kunnen definiëren als 'De weggelaten lijn', 'de ontbrekende lijn' of 'de lege lijn' omdat hij het te ingewikkeld vindt om alles te tekenen. Zo ontbreken streepjes die monden zouden moeten voorstellen, of wenkbrauwen en soms ogen. Het zijn lege stripfiguurtjes, anonieme vleeskleurige vlekken die door dit verhaal wandelen op een wel zeer maniëristische wijze. De achtergronden zijn, zoals bij alle aanhangers van de 'Klare lijn' zorgvuldig uitgewerkt terwijl Goffin net als Joost Swarte een zwak heeft voor ornamenten, versieringen en priegelig behang. Voor klare-lijn liefhebbers zal dit album dus afgezien van het slechtste, want minst samenhangende, verhaal sinds jaren toch zijn charme hebben. Een fiks stel lijntjes meer en meer ruimte om het verhaal goed uit te werken zijn echter een noodzaak om een vervolgalbum naar het peil der 'redelijkheid' te tillen.

(Bree)

TOT HIER EN NIET VERDER, "HOLEY" WILLY! IK HAD GEZWOREN JE TERUG TE VINDEN... IK VOLG JE AL VANAF DAKOTA,/ 'T WAS MAKKELIJK... ERG MAKKELIJK! IK HOEFDE ALLEEN MAAR IEDERE KAPPER MIJN LINKER OOG MET DIE KOGEL DAARIN TE LATEN ZIEN...

STARS

FINE OLD BOURBON WHISKIES

IMPERIAL SALOON

WINES & LIMONES

OOG OM OOG! DAT ZAL JE DIE GEINTJES AFLEREN!

GENOEG GEPRAAT, "PECOS"! IK HOOP VOOR JOU DAT JE HAND EVEN SNEL IS ALS JE TONG!

PAW
PAW
SHIT!
CUT!

OOK DAT NOG! DAT STOND NIET IN HET SCENARIO! IS 'T ERNSTIG?

WEER EEN TEGEN-SLAG... NET ALS VORIGE WEEK! GA SNEL EEN DOKTER HALEN!

IN DE HOEDANIGHEID VAN VERTEGENWOORDIGER VAN COMMODORE **PEARCE** BEN IK DE ENIGE DIE DAAR-OVER EEN BESLISSING MAG NEMEN! IK ZAL ME MET McLEOD BEZIG HOUDEN! MAAK EEN HELIKOPTER GE-REED!... MORGEN BRENG IK 'M WEER ALS NIEUW HIER!

EN ALS JULLIE BE-ZWAAR MAKEN IS DAT KONTRAKT-BREUK!

ALS DAT MISBAKSEL McLEOD MORGEN NIET TERUGBRENGT, STOP IK 'M IN EEN LUCIFERDOOSJE EN STEEK DAT IN BRAND!

JOHNNY McLEOD

McLEOD

3

...EN DE VOLGENDE MORGEN, 9.35 UUR...

DAG MENEER McLEOD, U ZIET ER WEER PRIMA UIT!
WAAROM NIET?
IK HAD NIET VERWACHT U HIER VANMORGEN NOG TE ZIEN, HOEWEL DIE DWERG HET TEGENDEEL BEWEERDE!
McLEOD
U SCHIJNT ME NIET ZO TE MOGEN, EN DAT VRAAG IK U OOK NIET! MAAR U WEET DAT IK DIT BEROEP SERIEUS NEEM! IK BEN KLAAR! JULLIE OOK?
GOEIEDAG, MARGARET! KAN JE WEER NIET LATEN? JE WEET DAT IK GEEN BONBONS BIJ ME HEB!
OOH... JOHNNY... ALTIJD DE GROTE BOZE WOLF SPELEN! WEET JE, OP MIJN LEEFTIJD GROEI JE SNEL!
4

HOU OP ME TE BEHANDELEN ALS EEN SCHOOTHONDJE!

BRUUT! PEDOFIEL!... JE ONTREGELT MIJN LIBIDO, KLOOTZAK!

GA JE MAAR WAT ONTSPANNEN IN JE CARAVAN, JOHNNY! VANMIDDAG GAAN WE EEN ERG GEVAARLIJKE SCENE DRAAIEN... IK WIL DAT JE JE RUSTIG HOUDT!

WAT EEN VREEMD FIGUUR! HIJ BEZORGT ME KOUDE RILLINGEN!

ZIJN ENIGE TALENT IS Z'N MINACHTING VOOR GEVAAR!

...EN Z'N MINACHTING VOOR VROUWEN! HIJ SCHIJNT ZE NIET TE MOGEN!

GEEFT HIJ EIGENLIJK WEL OM IEMAND... OF OM IETS? HIJ DRINKT NIET EN HIJ ROOKT NIET... EN MEN ZEGT DAT NIEMAND HEM OOIT IETS HEEFT ZIEN ETEN!

DAT IS WAAR! !

VOLGENS DE CRITICI GEEFT ZIJN ONBEWOGEN GELAAT BLIJK VAN EEN KONSTANT INGEHOUDEN EMOTIE!

IK BEN ONGERUST, SUZY! IK ZAL COMMODOOR **PEARCE** EEN TELEGRAM ZENDEN! HIJ MOET MAAR HIER KOMEN, WIL HIJ ZIJN PERCENTAGE NOG HOUDEN! HIJ HEEFT ER ALLE BELANG BIJ ZIJN PUPIL IN GOEDE CONDITIE TE HOUDEN! DE MAATSCHAPPIJ HEEFT EEN MILJARD DOLLAR IN DEZE PEDOFIEL GESTOKEN!... KIJK, HIJ LIJKT WEL MOE!

DEZE "PEDOFIEL" IS EEN WERELD IDOOL! IEDERE DOLLAR IN McLEOD GESTOKEN LEVERT VEEL OP!... **HET IS ELKE KEER WEER KASSA!**

5

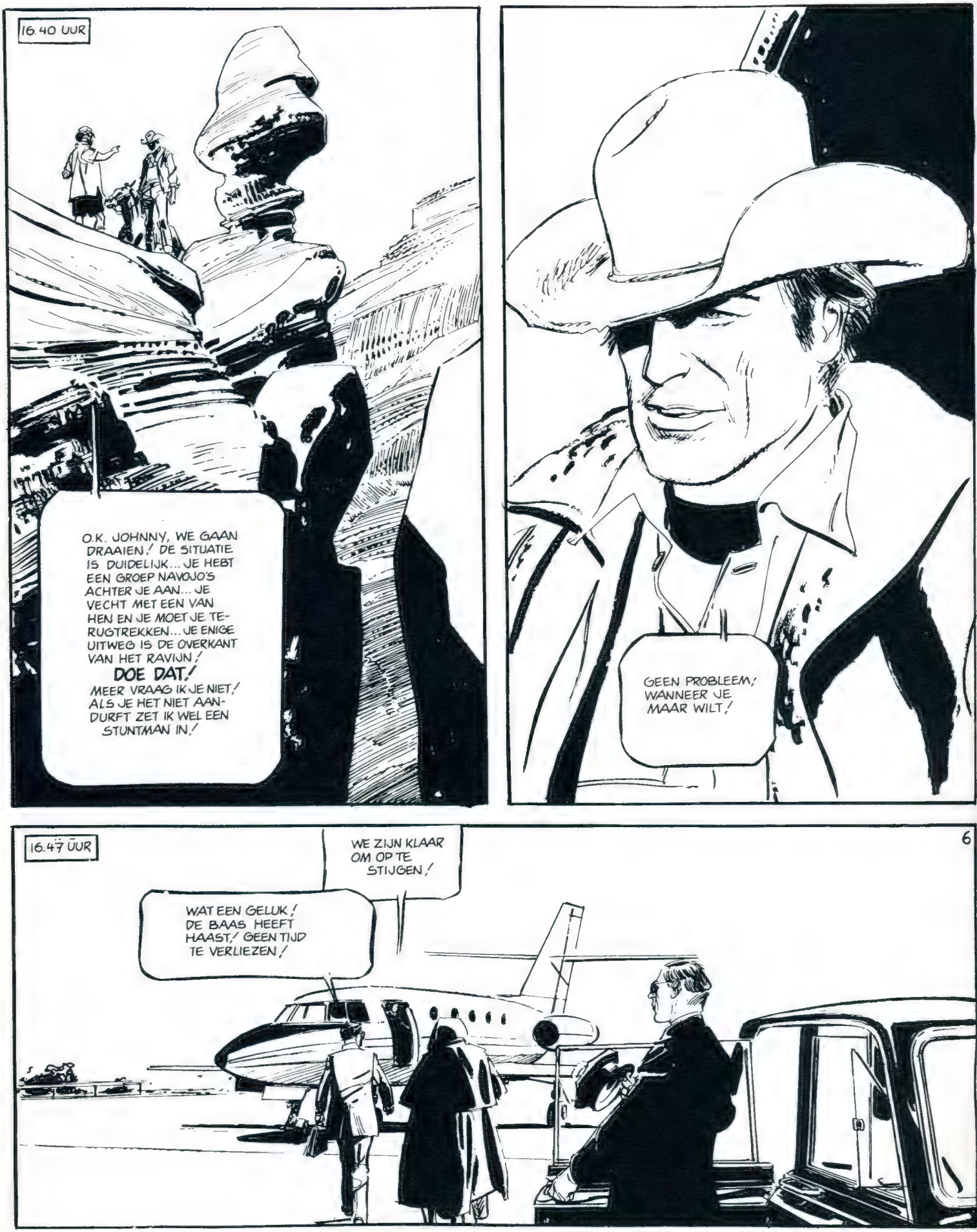
16.40 UUR
O.K. JOHNNY, WE GAAN DRAAIEN! DE SITUATIE IS DUIDELIJK... JE HEBT EEN GROEP NAVOJO'S ACHTER JE AAN... JE VECHT MET EEN VAN HEN EN JE MOET JE TERUGTREKKEN... JE ENIGE UITWEG IS DE OVERKANT VAN HET RAVIJN!
DOE DAT!
MEER VRAAG IK JE NIET! ALS JE HET NIET AANDURFT ZET IK WEL EEN STUNTMAN IN!
GEEN PROBLEEM! WANNEER JE MAAR WILT!
16.47 UUR
WE ZIJN KLAAR OM OP TE STIJGEN!
WAT EEN GELUK! DE BAAS HEEFT HAAST! GEEN TIJD TE VERLIEZEN!
6

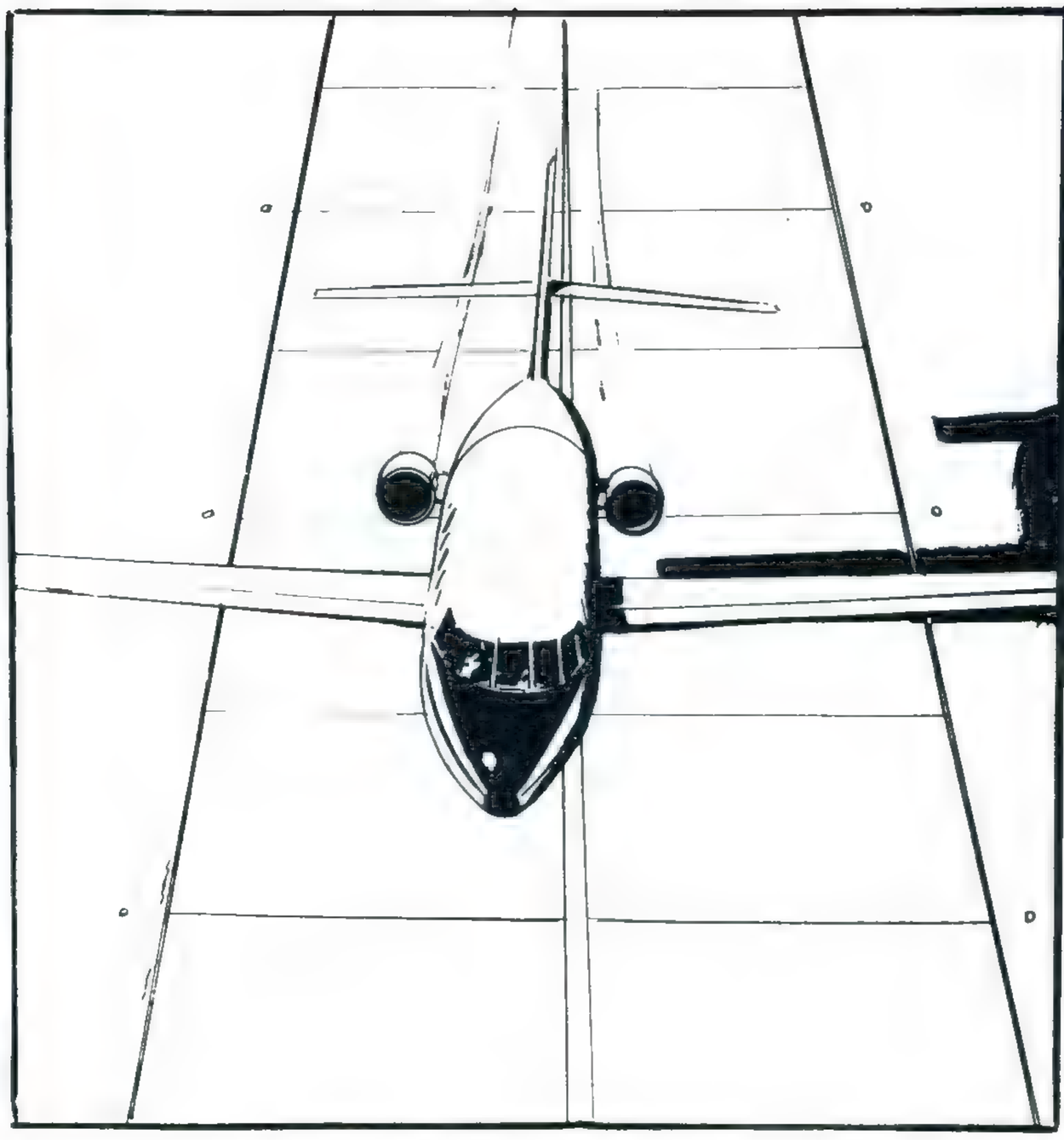

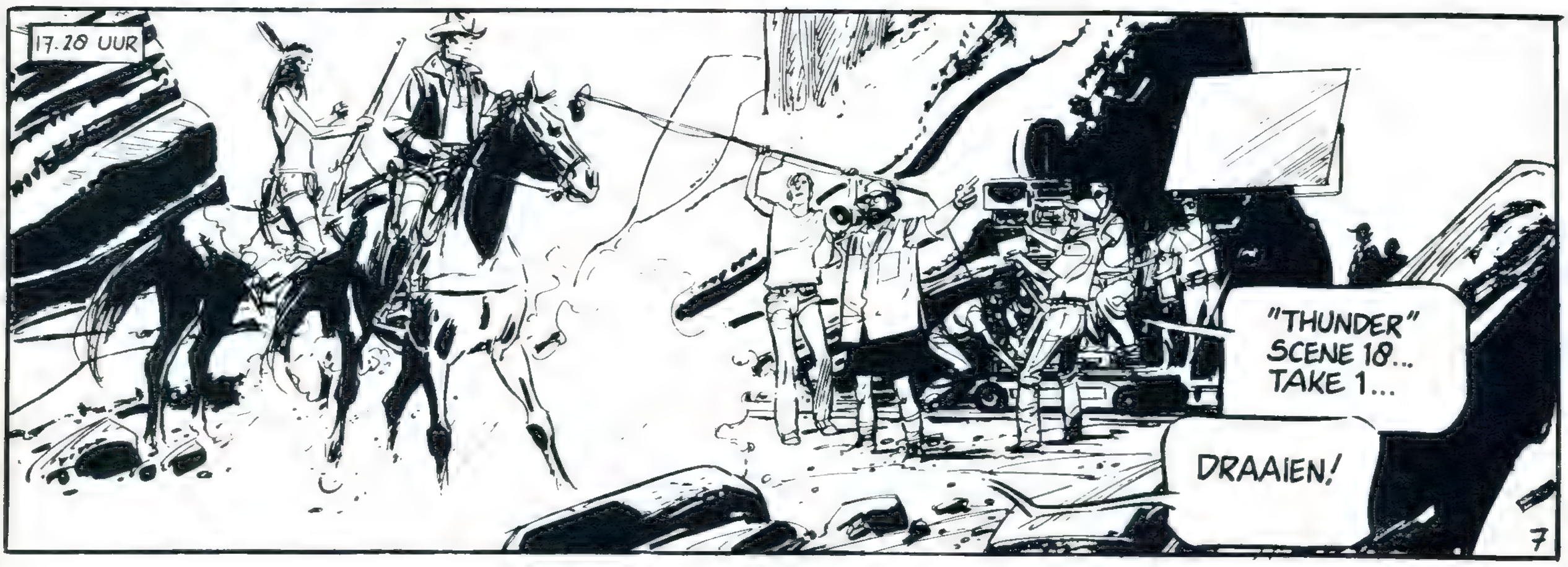
17.28 UUR
"THUNDER" SCENE 18... TAKE 1...
DRAAIEN!
7

PAW!

PAW

8

McLEOD!
WAT GE...
HIJ
VALT!

10

17.34 UUR

OVER ZEVEN MINUTEN KOMEN WE AAN, COMMODOOR!

17.38 UUR

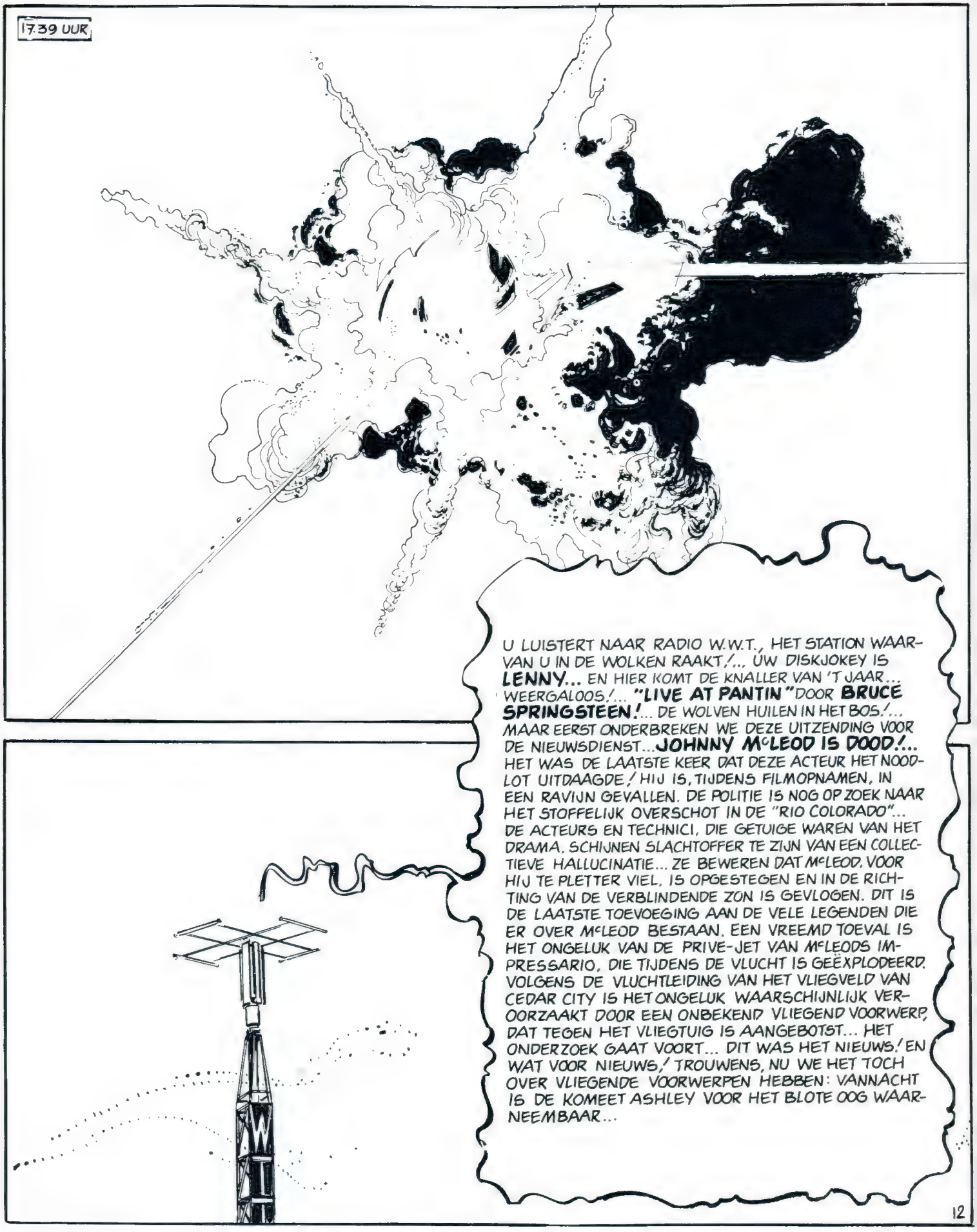
17.39 UUR
U LUISTERT NAAR RADIO W.W.T., HET STATION WAARVAN U IN DE WOLKEN RAAKT!... UW DISKJOKEY IS LENNY... EN HIER KOMT DE KNALLER VAN 'T JAAR... WEERGALOOS!... "LIVE AT PANTIN" DOOR BRUCE SPRINGSTEEN!... DE WOLVEN HUILEN IN HET BOS!... MAAR EERST ONDERBREKEN WE DEZE UITZENDING VOOR DE NIEUWSDIENST... JOHNNY McLEOD IS DOOD!... HET WAS DE LAATSTE KEER DAT DEZE ACTEUR HET NOODLOT UITDAAGDE! HIJ IS, TIJDENS FILMOPNAMEN, IN EEN RAVIJN GEVALLEN. DE POLITIE IS NOG OP ZOEK NAAR HET STOFFELIJK OVERSCHOT IN DE "RIO COLORADO"... DE ACTEURS EN TECHNICI, DIE GETUIGE WAREN VAN HET DRAMA, SCHIJNEN SLACHTOFFER TE ZIJN VAN EEN COLLECTIEVE HALLUCINATIE... ZE BEWEREN DAT McLEOD, VOOR HIJ TE PLETTER VIEL, IS OPGESTEGEN EN IN DE RICHTING VAN DE VERBLINDENDE ZON IS GEVLOGEN. DIT IS DE LAATSTE TOEVOEGING AAN DE VELE LEGENDEN DIE ER OVER McLEOD BESTAAN. EEN VREEMD TOEVAL IS HET ONGELUK VAN DE PRIVE-JET VAN McLEODS IMPRESSARIO, DIE TIJDENS DE VLUCHT IS GEËXPLODEERD. VOLGENS DE VLUCHTLEIDING VAN HET VLIEGVELD VAN CEDAR CITY IS HET ONGELUK WAARSCHIJNLIJK VEROORZAAKT DOOR EEN ONBEKEND VLIEGEND VOORWERP, DAT TEGEN HET VLIEGTUIG IS AANGEBOTST... HET ONDERZOEK GAAT VOORT... DIT WAS HET NIEUWS! EN WAT VOOR NIEUWS,! TROUWENS, NU WE HET TOCH OVER VLIEGENDE VOORWERPEN HEBBEN: VANNACHT IS DE KOMEET ASHLEY VOOR HET BLOTE OOG WAARNEEMBAAR...
12

Vertaling en lettering: Jaap Lantaarn, m.m.v. R. Rorschach.

Twee nieuwe delen!

Er zijn twee nieuwe delen verschenen in de serie **Stripschrift-Specials**.

Deel 5, **De kleurrijke helden van Giraud/Moebius**, is gewijd aan de tekenaar van Blueberry, Jean Giraud, die onder het pseudoniem Moebius ook nog een heel oeuvre aan science-fiction strips bij elkaar heeft getekend.
Het boek is 100 pagina's dik en bevat o.a. een diepgravend interview en vele artikelen over zijn strips. Ook worden een aantal in Nederland onbekende stripverhalen gepubliceerd.
Prijs *f* 25,—

Deel 6, **De F van Flater, de virtuoze humor van André Franquin**, is gewijd aan Franquin, schepper van o.a. Guust en de Marsupilami.
Ook in deze special een uitgebreid interview en uitvoerige analyses van Franquin's strips.
Het boek bevat een aantal nog niet eerder in albumvorm verschenen afleveringen van Guust!
Prijs *f* 25,—

f 10,—, stevige kaft *f* 25,—

f 19,50, stevige kaft *f* 24,50

f 15,—

f 19,50, stevige kaft *f* 24,50

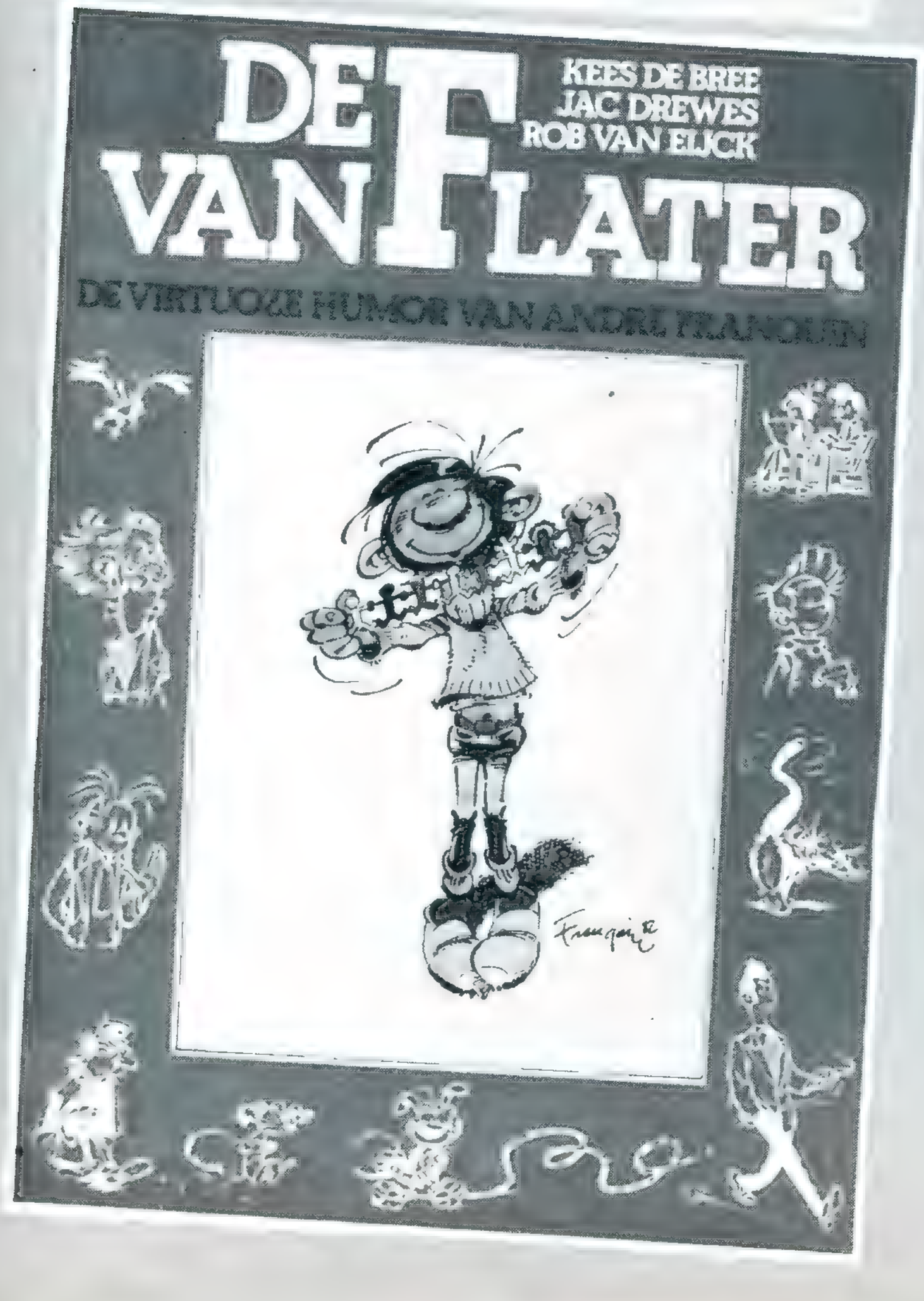

Al deze Specials zijn te bestellen bij:

Vonk Uitgevers
Antwoordnummer 420
3700 VB ZEIST

(Een postzegel is niet nodig!)

Christin: 'Ik hoef voor mijn S planeten meer te verzinnen'

Door Har Brok en Hans Frederiks

Strips zijn afhankelijk van de juiste combinatie tussen het verhaal en de tekeningen. Goede tekenaars lopen er genoeg rond in de stripwereld, maar aan goede verhalenmakers, de scenaristen, bestaat een groot gebrek. Een van die goede scenario-schrijvers is Pierre Christin die voor uiteenlopende tekenaars als Jean-Claude Méziéres (tekenaar van 'Ravian'), Bilal (tekenaar van de serie 'Er was eenseen voorbijganger') en Annie Goetzinger (tekenares van 'Het meisje van het legioen van eer') verhalen heeft geschreven.
De verhalen die Christin schrijft zijn vaak spannend, en daarbij ook nog 'geëngageerd', zonder dat je een mening opgedrongen krijgt. Het lukt hem om verhalen te schrijven, waarbij je als lezer het idee hebt dat je serieus genomen wordt. Begin '82 hadden we een gesprek met hem in het Franse plaatsje Angoulême.

U bent in Bordeaux als docent verbonden aan de universiteit voor de studie journalistiek. Vormen strips daar een onderdeel van uw kollegestof?
Nee, dat staat geheel los van het beeldverhaal.

Hoe komt het dan dat u in West-Europa bekender bent als stripscenarist? Sinds wanneer bent u daarmee bezig?
Dat is min of meer toevallig zo gegaan. Ik heb me natuurlijk altijd al bijzonder voor schrijven geïnteresseerd en daarnaast ook voor het beeld, maar nooit speciaal in de kombinatie van het beeldverhaal. In mijn jeugd heb ik ook wel getekend. Onder mijn jeugdvrienden zaten een aantal tekenaars, zoals Giraud en Mézières, maar dat is volstrekt toevallig. De enige reden van die vriendschp lag in het feit dat we in hetzelfde deel van Parijs woonden. Ik ben toen politikologie gaan studeren, enzovoorts, enzovoorts, enfin, terwijl mijn vrienden zich in hun tekenwerk bekwaamden.
Die vriendschap begon zo'n beetje toen we 15 jaar waren en dat liep, terwijl we heel verschillende kanten uitgegaan waren, door tot we 25 waren. We zagen elkaar intussen vaak. Zij waren toen als tekenaar op een zeer professioneel peil gekomen en omdat ik toch steeds met schrijven bezig was vroegen ze me toen op een gegeven moment om een scenario. Het probleem was in die tijd dat er zeer kundige tekenaars waren, maar nauwelijks schrijvers, behalve dan de traditionele stripscenaristen. Ik heb dat toen eigenlijk voor de lol maar eens geprobeerd. Niet meer dan dat, ik kon me ook absoluut niet voorstellen dat het maken van een scenario serieus werk was. Toch beviel het me wel en ik ben toen steeds meer op dat terrein gaan doen, eerst met Mézières en daarna met allerlei andere tekenaars.

En vindt u het nog steeds geen serieus werk?
Het is wel serieus, maar ik vind dat je dat toch niet moet overdrijven. Je moet het voor je plezier blijven doen.

Maar ook plezier kost tijd en dat betekent dat u het toch moet kombineren met uw docentschap in Bordeaux.
Laat ik het zo zeggen: het moeilijke aan het maken van een scenario is de konseptie, het idee, het mechanisme. Dat is het probleem, het schrijven zelf gaat als je dát eenmaal hebt erg snel. Die uitwerking kost me voor een album zo tussen de 14 dagen en een maand. Er moet natuurlijk ook nog altijd voorbereidend werk gedaan worden, zoals bijv. de dokumentatie en in verband daarmee interviews, fotograferen, reizen. Daar gaat ook nog tijd inzitten, vooral voor mijn scenario's voor Bilal die me zo'n paar maanden kosten.
Daar ben ik dan niet elke dag mee bezig, dat gaat beetje bij beetje. Alles bij elkaar maak ik per jaar hooguit drie scenario's. Dat is niet teveel.

U levert Bilal dus ook alle dokumentatie?
Ja, maar niet alleen bij hem. Ik lever dat altijd bij mijn scenario's.

En die konseptie, dat idee, is dat ook altijd van u afkomstig of dragen Bilal en Mézières daar wel het hunne aan bij?
Tsja, je moet er wel rekening mee hou-

(Foto: Hans Frederiks).

F-werk geen andere

den dat we gewoon goede vrienden zijn en dat we elkaar door en door kennen. Meestal ben ik wel degene die een idee heeft, maar dat idee moet wel aanspreken. Ik leg dat niet op, het moet iets van ons beiden zijn of worden. Neem nu bijvoorbeeld het feit dat Bilal al lang eens een strip zou willen tekenen die zich in Oost-Europa afspeelt, hij komt tenslotte uit Joegoslavië, en het feit dat ik me ook erg interesseer voor Oost-Europa, een strip in verband met het kommunisme, dat is dan zoiets vaags waar we met elkaar overeenstemmen. Dat idee blijft dan tijden lang wat in nevelen gehuld, maar beetje bij beetje kwam ik daardoor op het idee om een heel precies gedokumenteerd verhaal in die wereld op te zetten. We hebben daar eerst uitvoerig over gepraat en daarna ben ik er pas aan begonnen. Ik ben ervoor op reis gegaan naar Polen, Hongarije en Tsjecho-Slowakije en ik heb daar allerlei mensen gesproken, foto's gemaakt en zo. Pas daarna kwam het precieze scenario, de gedetailleerde aanwijzingen.

Juist toen dat verhaal in 'Pilote' begon te lopen vonden er in Polen ingrijpende politieke wijzigingen plaats. Moest er toen niet vanalles gewijzigd worden, want als je precies bent dan is dat wel de konsekwentie?
Ja! Dat was een groot probleem. Op dat moment stond het slot van mijn scenario nog niet vast: er waren nog verschillende ontknopingen mogelijk. Dat maakte het wel ekstra moeilijk, niemand wist hoe het in Polen af ging lopen.

Is dat gebruikelijk voor u om met de publikatie van een verhaal aan te vangen voordat het helemaal af is?
Nou, het is meer zo dat me dat kan overkomen. Ik heb het natuurlijk liever helemaal af, maar dat lukt niet altijd. Dat dat niet lukt heeft te maken met mijn journalistieke opvattingen. Met het feit dat ik meer journalist dan romanschrijver ben. Bij mijn scenario's voor de reeks Ravian gebeurt me dat nooit, dat zijn steeds gewoon afgeronde verhaaltjes, maar mijn werk voor Bilal is aktueler, minder verzonnen.

Uw werk met Bilal zou men niet alleen aktueel kunnen noemen, maar ook geëngageerd.
Zeker, maar niet in de zin van 'politiek in een bepaalde richting gekleurd'. Ik wil er wel elementen in hebben van mijn levensovertuiging, maar dat is iets anders dan dat ik er een bepaalde visie mee wil uitdragen. Het is geen propaganda voor 'n bepaalde politieke partij.

Dat is duidelijk, u laat de lezer zelf uitmaken wat goed of slechts is, maar voor uzelf kiest u natuurlijk toch wel.
Als je erbij betrekt dat het een doorlopende reeks is, uitgegeven door een officieel syndikaat, dan kun je toch wel zeggen dat Bilal en ik er stelling in nemen. We snijden aktuele problemen aan, die iedereen kent, en we doen dat niet vrijblijvend alleen om wat amusement te brengen.

Waarom dan toch in de titel het woord 'légendes' (in de Nederlandse vertaling 'een eigentijds sprookje' HB/HB)*?*
Dat is omdat ik vind dat de politiek van de twintigste eeuw eigenlijk toch berust op een groot schimmenspel. Het is niet echt, een verzinsel. De oorlog, die is echt, dat gaat om mensenlevens, maar de politiek is theorie. In onze eeuw zijn een hele hoop oorlogshandelingen omgezet in politieke schermutselingen. Er wordt, helaas, nog overal op de wereld gevochten, maar een be-

hoorlijk deel van die praktijk speelt zich uitsluitend nog af op politiek vlak. In die zin vind ik dat 'legende' en 'werkelijkheid' met elkaar verweven zijn. In de politiek raken het rationele en het irrationele elkaar.

In 'De Falangisten van de Zwarte Orde' is er weinig irrationeels meer.
Dat is zeker geen fantasie meer, maar in de uitwerking toch wel. Die bejaarde mensen en hun doldrieste onderneming, dat is in de werkelijk toch niet reëel te noemen, niet eens serieus te nemen bedoel ik.

Maar het is volstrekt realistisch opgezet en uitgevoerd.
Absoluut, maar dat komt omdat het een heel materiële fantasie is. Voor mij ligt dat in de orde van films van Bunuel of Fellini, een haast magische overvloeiïng van een fantastisch gegeven naar de werkelijkheid. Die wisselwerking de dagelijkse werkelijkheid en dromen, desnoods zinsbegoochelingen interesseren me bijzonder. Dat is de drijfveer achter mijn werk met Bilal.

De waanzin wordt werkelijkheid, de verkomputerisering van onze samenleving en chips die stap voor stap menselijke vaardigheden voor hun rekening nemen: het geautoriseerde gebruik van rekenmachientjes in het onderwijs!
Dat is zo.

Toch is het opvallend dat uw geëngageerde opstelling in de allereerste delen van 'Er was eens 'n voorbijganger' vrijblijvender is geworden.
Dat is waar, maar de problemen zijn anders geworden. Oorspronkelijk ging ik uit van een aktuele Franse problematiek. Dat leefde toen in mijn land en bij de meest recente albums van Ravian zat ik, wat dat betreft, in een rustige periode. Niet écht rustig, maar meer een periode van berusting, van politieke deceptie, en dat kun je in mijn werk terug vinden. In de oudere albums van Ravian is er nog een strijdbaarheid, want hoop, wat betreft het milieu bijvoorbeeld, maar de deceptie heeft toegeslagen. Ik heb niet meer de verwachting dat ik door middel van strips de wereld kan verbeteren. Ik kan slechts de vinger leggen op wat er gebeurt. Het is heel dichtbij en er is nauwelijks nog fantasie voor nodig. Marketting voor het slijten van allerlei onzin, multinationals en het komplot dat daar achter zit hoef ik me niet meer te verbeelden: ik word er al door geleefd en dat gevoel wil ik uitdragen.

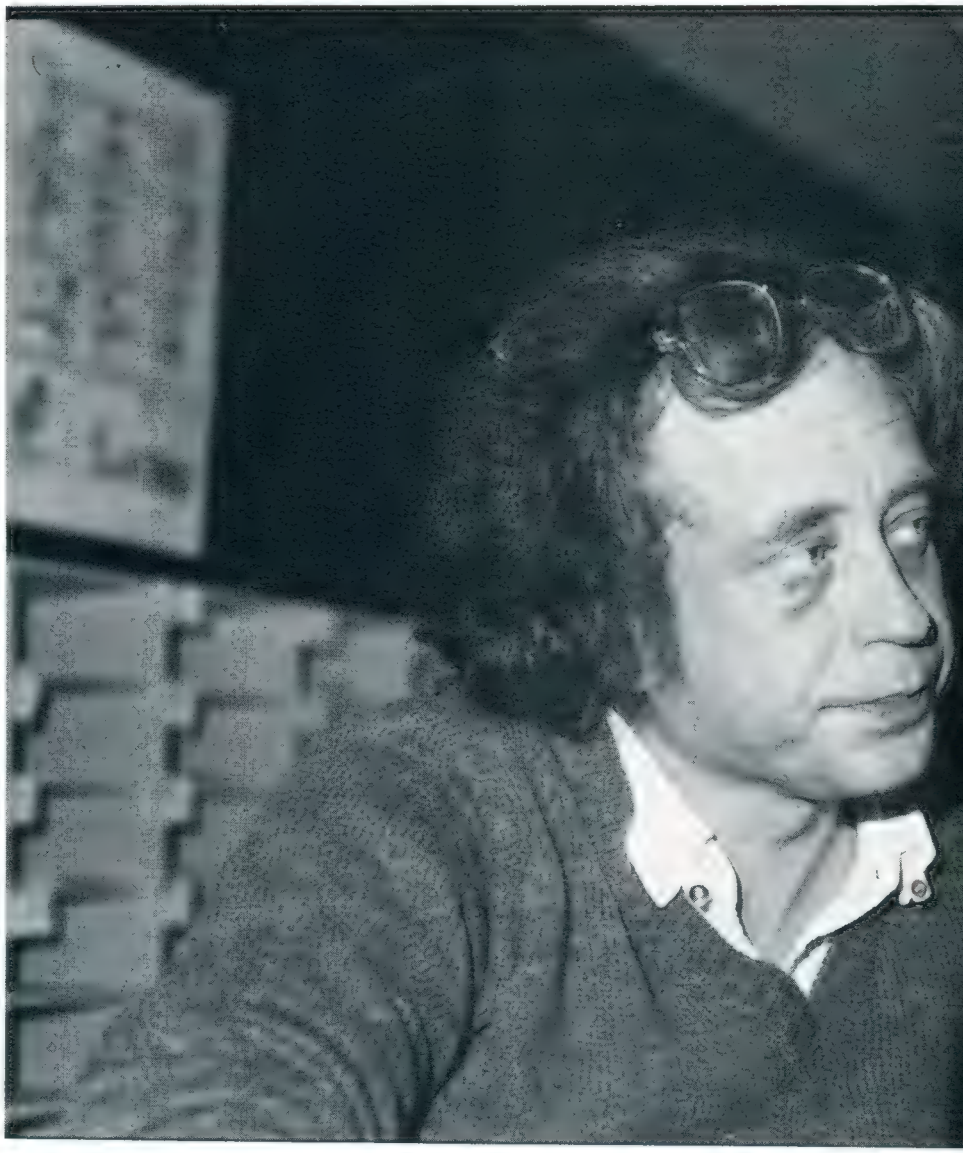

(Foto: Hans Frederiks).

U ziet het licht en u voelt zich geroepen de wereld daarop attent te maken...
In zekere zin wel, ja, het systeem blootleggen, dat wil ik. Het voltrekt zich zonder dat we het in de gaten hebben en daar wil ik mijn lezers van bewust maken.

Met dat al bent u nooit bij 'Pilote' weggegaan. Onvrede alom, veel tekenaars zochten hun heil elders en u bent 'Pilote' trouw gebleven. Hoe zit dat?
In elk geval zijn al veel auturs teruggekeerd bij *Pilote* en dat beantwoordt in zekere zin uw vraag. Maar eerlijk gezegd, het toeval speelt ook een rol. Vooral de SF-kanten van een aantal tekenaars zijn oorzaak geweest van hun overstap. Dat is voor een groot deel te danken of te wijten aan mijn reeks Ravian die daarin liep en om geen typisch SF-blad te worden zijn allerlei projekten afgewezen. Ik geef toe, daar ben ik schuld aan, maar voor mij was dat dus geen probleem. Wat ik maakte kón, ik kon me dus ook niet belemmerd voelen: ik was eerder een belemmering voor de auteurs die hetzelfde genre wilden beoefenen. Er zijn er ook weggegaan omdat ze er strips in wilden hebben voor een ouder publiek, strips met erotiek bijvoorbeeld, en dat kon eenvoudigweg niet om legale redenen. *Pilote* was onderworpen aan de wet op publikaties voor de jeugd. Dat heeft dus niets te maken met ruzie of vijandschap. Ik vond het jammer dat Gotlib wegging, want ik mocht hem, maar er was gewoon geen reden voor mij om ook op te stappen.

Is u dat door de mensen die weggingen nog kwalijk genomen?
Nee, helemaal niet, en ik heb het hen ook niet kwalijk genomen. Kijk, *Pilote* was eigenlijk in zichzelf al een paradoks: een wat rechts blad met tamelijk linkse inhoud. Dat kon omdat het vooral een liberaal blad was. Voor mij als schrijver ligt dat ook anders dan voor de tekenaars. Ik ben toch minder afhankelijk van de strip als zij zijn.

Naast mijn werk voor *Pilote* als scenarist ben ik ook nog romanschrijver. Ik heb een SF-roman geschreven voor een heel ander fonds, dat niets met *Pilote* te maken heeft, een bloemlezing van SF-verhalen voor 'n kleine uitgeverij, een klassieke roman voor weer een andere uitgever. Mijn SF-scenariowerk verschijnt bij Dargaud, maar al het andere dat ik schrijf verschijnt elders... Ik zit in een heel andere positie dan de tekenaars waar ik mee werk!

Ik wil nog even terug naar de strijdbaarheid in uw strips. Die strijdbaarheid is in uw werk aanwezig, maar zonder specifiek voor 'n bepaalde politiek stelling te nemen. Dat is een mogelijkheid waar u voor kiest, maar wat vindt u nu van mensen die wat dat betreft hun nek wél uitsteken? Wat vindt u bijvoorbeeld van iemand als Chantal Montellier die een duidelijk kommunistische visie verkondigt?
Laat ik om te beginnen zeggen dat ik wat Montellier maakt goed vind. We werken ook wel samen en ik ken haar daardoor nu ook persoonlijk. Als een soort wederzijdse proefneming hebben we samengewerkt aan een albumpje over het Parijs van de toekomst. Zij was een van de tekenaars die daar twee pagina's voor heeft gemaakt. Ze wilde dat met mij doen, omdat ze weet dat ik haar werk waardeer. Dat was dus kennelijk wederzijds. Van de andere kant heeft ze naar mijn mening in de verkiezingsstrijd van 1978 uitgesproken links en slecht werk gemaakt. Nou ja, ik zeg 'slecht', maar ik bedoel meer 'dom'. (We worden nu dusdanig afgeleid door de Franse gastvrijheid dat de diskussie zich begeeft naar 'pinot', een sterk soort wijn die typisch is voor de omgeving van Angoulême. Eensgezind volgt daaruit de bestelling van 3 pinots, maar de draad van het gesprek wordt daarbij prijsgegeven. Toch interessant, maar terzijde, na de eksplikatie van de ober zeggen we (HF/HB) tegen elkaar: 'Pinot, dat is kennelijk een soort sterke wijn', waarop Christin interrumpeert 'Non, non, c'est comme du vin mais plus fort'. Enfin, de draad is kwijt. HB/HF)

Waarom hebt u het pseudoniem Linus gebruikt?
Dat dateert uit mijn begin als stripscenarist. Ik wist toen echt niets van de stripfiguur Linus, laat staan van het Italiaanse stripblad met die naam. Ik kende de naam van de stripfiguur, dat is alles. Ik wilde me in de stripwereld niets aanmatigen. Het is uit bescheidenheid, meer niet. Dat was toen ik eigenlijk nog in dit vak moest beginnen.

Was dat misschien niet ook omdat u zich met de strip niet wilde kompromiteren vanwege uw universitaire baan?
Tsja, wat dat betreft is er zoveel veranderd, men vond dat daar nogal bizar toen dat bekend werd. Tegenwoordig is dat precies andersom. Toen vond men het raar dat ik ook stripscenarist was en nu vindt men het raar dat ik ook nog een normale baan op de universiteit heb. Eigenlijk wel komisch... Het is nu zo dat ik studenten trek omdat ze weten dat ik met strips bezig ben. Ik ben ervan overtuigd dat een groot deel van mijn studenten mijn kolleges volgt om iets over strips te weten te komen. Gek, maar het is zo.

Uw scenario's zijn, zoals u gezegd heeft, erg uitgewerkt en precies. U levert zelfs het visuele materiaal in de vorm van dokumentatie erbij. Charlier gaat bij zijn scenario's voor Blueberry zelfs zo ver dat hij door middel van schetsjes aangeeft hoe de tekenaar zijn platen moet opzetten. Wilt u daar bij uw strips ook invloed op uitoefenen?
Dat komt bij mij ook wel eens voor, maar dat is dan echt een uitzondering. Ik werk wel heel precies, maar ik wil toch genoeg ruimte voor de tekenaar openlaten. Ik geef nooit aan dat een personage op de linkerhelft van een plaatje moet staan of dat een raam per se aan de rechterkant moet zitten. Dat laat ik aan de tekenaar over. Ik geef liever indikaties over de sfeer van het geheel, over de ambiance, en dat gaat heel goed met Mézières en Bilal.

Heeft u op dezelfde manier gewerkt met Annie Goetzinger?
Jazeker, op precies dezelfde manier heb ik ook haar een grote vrijheid gelaten. Bovendien pas ik me ook steeds aan aan de tekenaar die mijn scenario moet tekenen. Voor een vrouw als Goetzinger werk ik toch weer anders dan voor Bilal of Mézières. Ik besteed meer aandacht aan voorwerpen, kleding en dekors en ik stop er minder aktiescènes in. Het bevat meer psychologie ook, enfin dat zijn dingen waar ik het van te voren met haar uitgebreid over gehad heb.

Is het niet moeilijk om telkens te moeten omschakelen?
Ik vind dat juist interessant. Ik kan kiezen uit de beste tekenaars, omdat ik het geluk heb dat die met mij in zee willen. Dat houdt ook in dat ik niet vastzit aan SF. Ik vind het wel prettig om in dat genre te werken, maar niet uitsluitend. Dat omschakelen stel ik juist op prijs omdat ik me enorm beperkt zou voelen als ik alleen als SF-scenarist bezig zou moeten zijn .

In 'Pilote' heeft u eens gezegd dat u als het ware de ingenieur bent die een plan maakt, en dat de tekenaar de architekt is die het plan uitwerkt. Zou je niet beter een vergelijking kunnen maken met de film ? U bent de scenarist en de tekenaar is de regisseur.
De tekenaar is dan eerder degene die de mise-en-scène doet. Ja, zo kan men het ook zien.

De parallellen tussen film een beeldverhaal zijn erg sterk en toch zijn het verschillende zaken. Zoiets blijkt bijvoorbeeld uit het feit dat Bilal juist als hij een goede film gezien heeft de behoefte krijgt om daar een strip van te maken. Zo'n behoefte wijst enerzijds op het verband tussen film en strips en ander-

CE QUI NE L'EMPÊCHAIT PAS DE SUBVENTIONNER LA SOCIAL-DÉMOCRATIE MONTANTE ET AUSSI DE RACONTER DES HISTOIRES À VASSILI ALEXANDROVITCH DONT LE PÈRE AVAIT DISPARU PRÉCOCEMENT...

Uit: 'Partie de Chasse', het nieuwe verhaal van Bilal en Christin.

zijds juist op het verschil ertussen.
Ik ben ongetwijfeld zeer beïnvloed door het medium film, maar niet minder door de literatuur! Heel weinig in elk geval door de strip, dat weet ik heel zeker. Ik heb wel strips gelezen als kind en daar moet wel wat van zijn blijven hangen, maar verder houden ze me nauwelijks bezig. Ik zie veel films en ik lees veel romans, maar ik ben eigenlijk veel meer geïnteresserd in sociologie, ethnologie en daaruit put ik het materiaal voor mijn verhalen. Ik vind dat strips teveel onder elkaars invloed staan. Het blijft binnen dezelfde wereld, ze beïnvloeden elkaar teveel. Ik haal mijn inspiratie liever van elders. Dat probeer ik tenminste. Mijn laatste album met Goetzinger bijvoorbeeld komt uit de wereld van de muziek. Ik houd van muziek, van opera speciaal, en het leek mij interessant om juist in dat verband een strip op te zetten. Volgens mij is dat ook nog niet eerder geprobeerd. Zo interesseer ik me ook voor militaire strategieën en daar wil ik dan een stripverhaal over maken. Ik vind het de moeite waard om mijn persoonlijke interesses in stripverhalen aan anderen mee te delen. Het gaat me niet om het maken van strips als zodanig. Het gaat om dingen die mij bezighouden en de strip is daarbij maar een middel en geen doel.

Met wie gaat u die strip over militaire strategieën maken?
Dat weet ik nog niet. Ik moet dat scenario nog maken.

Hebt u daar dan nog helemaal niet over nagedacht?
Jawel, ik heb het idee doorgesproken met Bilal. We voelen er allebei wel voor.

U hebt ook gewerkt met Tardi. Bestaan er nog plannen om die samenwerking voort te zetten?
Toen ik met Tardi samenwerkte debuteerde hij net als striptekenaar. Hij heeft in de loop van de tijd zijn voorkeur ontdekt en ontwikkeld voor de 19de eeuw, de belle époque, en hoewel ik zijn stripwerk prachtig vind, is die ambiance toch niet iets wat mijn interesse heeft als scenarist. Onze werelden liggen te ver uit elkaar. Toch werken we nog wel eens samen, af en toe illustreert hij romans van mij. Het is net zoals bij Giraud. Ik ken die al vanaf mijn jeugd, we zijn goede vrienden nog altijd, maar ik heb nog nooit iets met hem op stripgebied gedaan. Daarvoor zijn we te verschillend. Ik waardeer zijn werk in hoge mate en ik weet dat hij zo ook over mijn werk denkt, maar we hebben verschillende ideeën.

Hoe bent u begonnen met Goetzinger? Ze is veel jonger dus die kent u niet uit uw jeugd.
Ik kende haar werk uit de tijd dat ze nog haar eigen scenario's deed zoals *Goudkopje* . Ik hield daar erg van. Ik heb haar toen ooit toevallig ontmoet, nou ja, toevallig... het was wel in Angoulême! Vijf of zes jaar geleden. We hadden wel belangstelling voor elkaars werk. Daarna hebben we allebei apart aan een projekt gewerkt voor een uitgeverij. We deden dat elk voor onszelf, niet samen. Toch zagen we elkaar daardoor regelmatig en we praatten over de dingen waar we mee bezig waren. Dat projekt ging uiteindelijk niet door, maar intussen had ik een idee gekregen voor een stripverhaal voor haar. Niet om dat nou zelf met haar te gaan doen, maar voor haarzelf om er wat mee te doen. We hebben daarover gepraat en uiteindelijk vroeg ze mij om dat album met haar te doen. Ik was daar erg vereerd mee. We hebben dat album gemaakt zonder enig plan om daarna nog meer samen te gaan werken, maar zoals u weet, kwam er daarna nog een album van ons. Zo gaat dat dan, het derde komt en zonder enige opzet is zo'n samenwerking dan gegroeid.

Wat vindt u van de kwaliteit van de strips voor volwassenen, zoals die momenteel gepubliceerd worden in 'Métal Hurlant', 'Fluïde Glacial', '(A Suivre)' en toch ook 'Pilote'?
In het algemeen vind ik de kwaliteit ervan goed. Ik maak me meer zorgen om het feit dat er eigenlijk geen goede stripbladen meer voor de jeugd zijn in Frankrijk. Dat vind ik echt jammer. Ik werk dan wel niet echt voor kinderen, maar ik weet dat mijn werk, zeker Ravian, door hen gelezen wordt. Ik zou ook op dat terrein willen werken, maar ik weet heel zeker dat er geen bladen zijn die mijn werk zouden willen plaatsen.

Heeft u kinderen?
Ik heb een kind, maar dat is al wat ouder en bovendien leest het geen stripverhalen!

Was u daar tegen?
Nee hoor, daar heb ik niets mee te maken gehand, behalve dan dat ikzelf ook geen strips lees.

Is naar uw oordeel de strip eindelijk aanvaard als een eigen kunstvorm?
In zekere zin wel. De minister van kultuur, Jack Lang, is hier in Angoulême aanwezig, jonge tekenaars kunnen er de kost mee verdienen. Uitgeverijen kunnen ervan bestaan. Dat is een verdienste, maar van de andere kant vind ik ook dat het beeldverhaal iets oppositioneels moet hebben, iets subversiefs. Ik bedoel niet dat het echt 'n undergroundverschijnsel moet zijn , maar op het ogenblik begint het ingepakt te worden in de *officiële kultuur* en dat heeft iets elitairs. De minister komt hier om mee te delen dat strips kultuur zijn, maar dat is iets heel anders dan een echte akseptatie bij het volk. Racine, Molière, zulke schrijvers zijn in Frankrijk als kultuur erkend, zelfs zonder dat men hen gelezen heeft, terwijl bij strips die iedereen gelezen heeft en lezen kan de minister moet komen opdraven om te benadrukken dat dat kultuur is. Een echte erkenning kan ik dat toch eigenlijk niet noemen.

Nieuws

Nieuwsredaktie: Har Brok en Peter de Raaf (tel: 020-250975 of 010-519903).
Bijdragen voor deze rubriek in de vorm van folders, knipsels, recensie-exemplaren, fondslijsten, brieven enzovoorts graag naar het **redaktiesekretariaat, Postbus 15268, 1001 MG Amsterdam.**
De bijdragen in de Nieuwsrubriek zijn, voor zover niet door anderen ondertekend, samengesteld door de nieuwsredaktie.

ALGEMEEN

ZEUGJE

De avonturen van Zeugje: Opkomst en ondergang van een nieuwbouwwijk is het eerste (keurig uitgegeven!) stripalbum van de vereniging Cosa Nostra, postbus 97 te Emmen. De prijs bedraagt *f* 8,90, de oplage 500 stuks (zwart-wit) met als verrassende mededeling op het titelblad: 'Deze strip is nooit eerder in druk verschenen en zal ook nooit meer in druk verschijnen'. De tekeningen zijn van de 15-jarige René van der Bij, de teksten van Leo Weterings en Hans Edink.

COSA NOSTRA

De vereniging Cosa Nostra, uitgever van bovengenoemd *Zeugje,* wil per jaar 2 à 3 stripalbums brengen zonder winstoogmerk. In de ontworpen opzet betaalt de *auteur* voor elke te publiceren pagina *f* 60,—. Per pagina krijgt hij dan 5 gratis eksemplaren (winkelprijs *f* 8,90) en deelt hij mee in de winst van de ongeveer 250 eksemplaren die via de boekhandel aan de man gebracht zullen worden. Gesteld dat dit laatste lukt dan ontvangt de tekenaar *f* 25,— per pagina, waardoor hij in feite *f* 9,50 verdient bij zijn investering van *f* 60,—! Hoewel dit systeem ons iets te veel weg heeft van een perpetuum mobile, lijkt het ons nuttig nadere gegevens te bevragen op het adres: Postbus 97, 7800 AB Emmen.

UTRECHTS STRIPBOEKENRUILBEURS

Op 21 nov. vond de eerste Utrechtse Stripboekenruilbeurs plaats, die dermate suksesvol was dat een herhaling plaats vindt op 19 december en daarna maandelijks, steeds op de vierde zondag van de maand. We noteren voor u dus voorlopig: 23 januari, 27 februari, 27 maart en 24 april. De beurs vind plaats in het gebouw Cunera, Nieuwe Gracht 32 te Utrecht. Openingstijden: 10.30-14.30 uur. Toegangsprijs: *f* 2,50 ongeachte of men wel dan niet een ruiltafel wenst. Inlichtingen: P.F. Klein Obbink (030-310442 ná 19.00 uur!).

JOOST SWARTE

Nieuw van Swarte is nog afgezien van het boek *De Wereldreis van Rik en Klaartje* (uitgave de Harmonie) met tekst van Willem (een gewijzigde bundeling van hun avonturen die in de kleurenbijlage van *Vrij Nederland* verschenen in 1980), de briefkaartenreeks 10 Angsten (*f* 17,50). Zijn Brusselse tentoonstelling leverde ook nog op een 'herdruk' van de zeefdruk *Ochtendschemer*. Niet leuk voor de 174 kopers indertijd, maar daar staat tegenover dat het formaat gereduceerd is en de uitvoering minder ambachtelijk. Nieuw van Swarte is nog een affiche dat hij maakte voor een Frans Jazzfestival en écht nieuws is dat er kennelijk onderhandelingen gaande zijn tussen Swarte en Casterman om *Katoen en Pinbal* in albumvorm uit te brengen. Het zal evenwel van de Franse editie afhangen of deze strip ook in het Nederlands verschijnt. Het is wat...

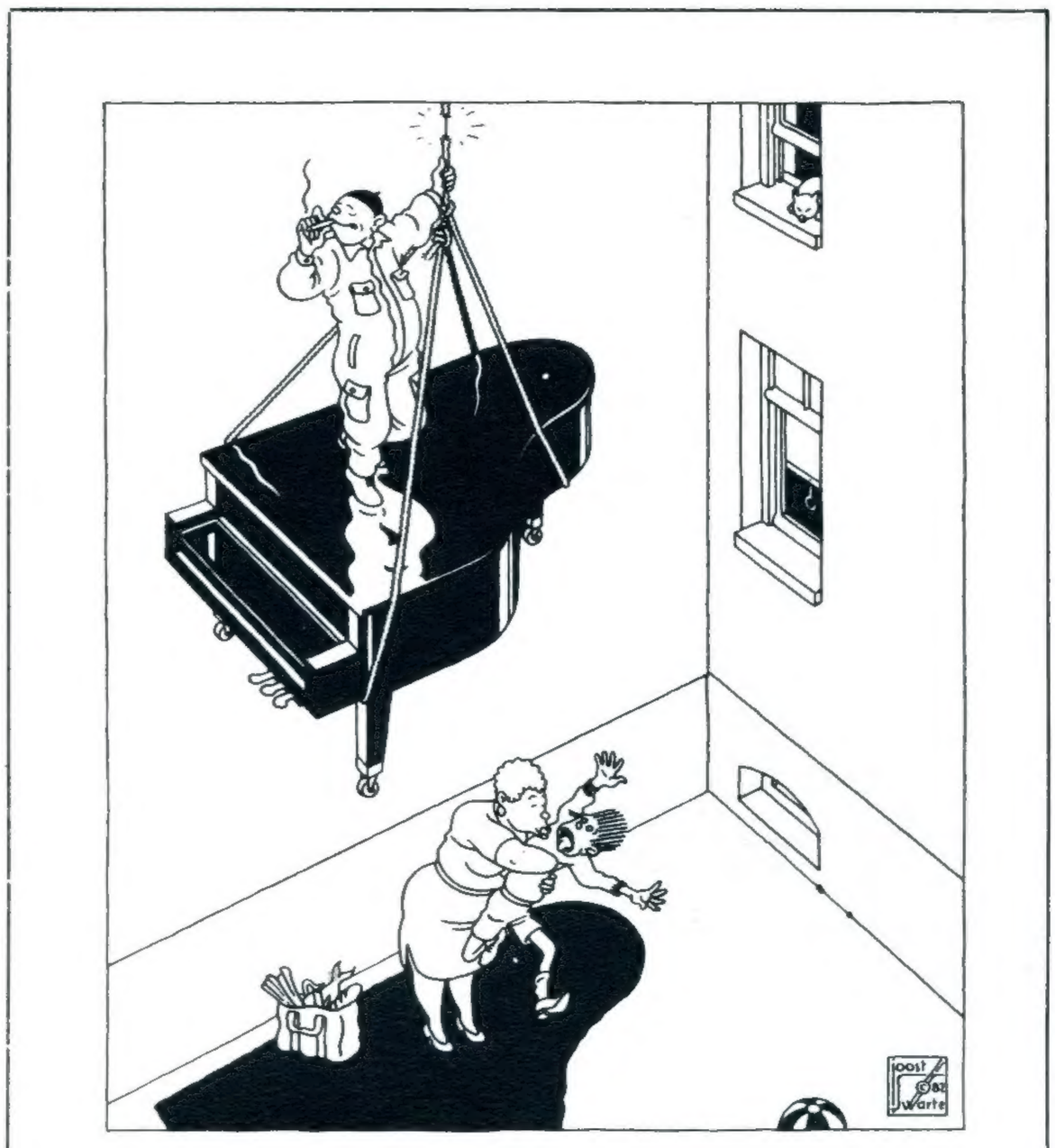

LIJKT U OP KUIFJE?

De massale werkeloosheid met name ook onder de jongeren maakt dat werkgevers steeds hogere eisen aan hun sollicitanten kunnen stellen. Recentelijk publiceerde de landelijke pers in dat verband een en ander over kledingvoorschriften van winkelpersoneel. De Wekker (Postbus 607 te 3500 AP Utrecht) legt deze misstand bloot door een briefkaart waarop sollicitanten eigenlijk wordt aangeraden om zich maar te presenteren als Kuifje ('Ondernemingsgezind, blijvend jong, sexueel niet geaard, nooit ziek, politiek korrekt' enz.). Dat zal Hergé na alle seksparodieën plezier doen.

VAKBLADEN

HOLLAND ANIMATION NIEUWSBRIEF

De laatste *Nieuwsbrief* van dit jaar kondigt de vertoning van de trailer van *Als je begrijpt wat ik bedoel* aan op de kontaktbijeenkomst van 11 dec. j.l. Waar u nog wel wat aan heeft is een bezoek aan de tentoonstelling *Made in Holland: Animatiefilm* van 3 tm. 23 december te zien in de Openbare Bibliotheek aan het Gelderlandplein te Amsterdam en van 8 tm. 27 februari in het Stedelijk Museum, Rozengracht 3 te Zutphen. Niet minder dan vier Nederlandse animatiefilms zijn op het ogenblik in verschillende voorprogramma's te zien: *Oh what a knight* van Paul Driessen bij *De smaak van water; Te land, ter zee en in de lucht* eveneens van Paul Driessen bij *Monty Python Life at the Hollywood Bowl; Haast een hand* van Jacques Overtoom, Peter Sweenen en Gerrit van Dijk bij *Ademloos* en *Nog eens* van Hans Nassenstein bij *The Atomic Cafe.*

ROBBEDOES FANCLUB

Nummer 4/5 bevat onder meer het nieuws dat de strip *Tommy Gun* van Pjotr en Meynen in *Robbedoes* gaat verschijnen en dat *Franka* (Kuijpers) en *Lowietje* (Berck) op het punt van verdwijnen staan, omdat de meeste lezers deze strips al kennen uit de *Eppo* of in albumvorm. De tekenaar Dimberton blijkt een nieuwe episode van *Guus Slim* getekend te hebben, op verzoek van *Robbedoes,* die echter door de weduwe van Tillieux is afgekeurd. Wie geïnteresseerd is in dit soort nieuwtjes kan kontakt opnemen met de Robbedoes Fanclub, Goudsbloem 3 te 3161 SE Rhoon.

STRIPROFIEL

Nummer 46 bevat artikelen over Harold Foster, sportstrips (Dick Bruynesteyn en Toon van Driel) en de zogenaamde 'wallpaper gag' (met zo min mogelijk moeite gemaakte stripplaatjes). Het ketting-gesprek heeft als voortzetting de ontmoeting Jippes/Dick Briel, waarin voortgeborduurd wordt op de *klare lijn.* Voorts volop nieuws- en recensiewerk, strips van Gleever, Van der Kroft en De Smet (uit *(A Suivre)*), nummer 9 van *Het Laatste Bericht* en als bijlage het losse boekje *De heren Jansen en Tilanus in het land der Knarsbonkers* door de Toonder Studios (oorspronkelijk verschenen in 1954). Dit nummer omvat 60 blz., prijs *f* 6,25. Inlichtingen over abonnementen bij Uitgeverij De Meulder, Brilliant Starstraat 30, 1611 DS Bovenkarspel.

HET LAATSTE BERICHT

In nummer 9 van deze voor elke Kuifjefan gegarandeerde bevrediging opzienbarende artikeltjes over dokumentatie voor 'n Kuifjedroom in *De Sigaren van de Farao,* invloed van Alain St.-Ogan op Hergé, de (piraten-) uitgave van de originele *Le Soir*-stroken van *Het geheim van de Eenhoorn* en de eerste druk van *De Blauwe Lotus.* Redaktie: Ernst Pommerel, 't Zand 2, 3811 GC Amersfoort. *Het Laatste Bericht* verschijnt momenteel als een onderdeel van het Nieuwskatern in *Striprofiel* (zie boven).

PODIUM

Podium is een onregelmatig en eenvoudig uitgevoerd eenmansblaadje van Michiel Linssen. Tot nu verschenen er 3 nummers over Bob de

Moor en Vandersteen vooral. Niet schokkend, maar wel sympathiek en, hoe dan ook met eigen interviews. Inlichtingen: Steenstraat 24, 6942 ZB Didam.

STRIPBLADEN

RHAA LOVELY

Het Kerstnummer bevat maar liefst 3 strips van Edika en dan kan er niet veel meer mis gaan: Franquins *Zwartkijken,* de kerstman op de hak door Gotlib en uiteraard de vervolgstrips *Goudard* van Gibrat, de *Fam. Suikerbuik* van Binet, *Barend Terzijde* van Veyron. Voor de *f* 5,95 die nr. 4 kost, krijgt de lezer ook nog Gimenez, Maraboe en Gotlibs *Lobbes.* Abonnementen voor 6 nummers *f* 35,— of voor 12 nummer *f* 70,— over te maken op postgiro 4473889 tnv. Uitgeverij Yendor te Rotterdam.

FENOMEEN

Het blad *Fenomeen* is dan toch ter ziele. Uitvoerige vermelding ervan in deze rubriek heeft dat niet kunnen verhinderen. Gelukkig is er nog een aardige voorraad oude nummers te koop, waarvoor men alsnog kontakt hen opnemen met: *Fenomeen,* Veldhuis 14, 1678 HV Oostwoud (02291-1508).

UITGEVERIJEN

CASTERMAN

Met ingang van 1983 zijn de Pratt-uitgaven *De woestijnschorpioenen, Fort Wheeling, Ann van de Jungle* en *In het teken van de Steenbok* in prijs verhoogd van *f* 16,90 naar *f* 19,90.

OBERON

Week van 3 januari:
Alwin deel 3 – Duel op Sicilië. Dit album zou oorspronkelijk in 1982 verschijnen, maar is om technische redenen verschoven naar januari.
Week van 10 januari:
Roek Dijkstra deel 11 – De Maarschalk. Een nieuw album voetbalavonturen, dit keer gemaakt door de Engelsen *Dave Hunt* en *Keith Watson.*
Archie de man van staal deel 10 – De diamantmijn van Sjeba;
Week van 17 januari;
Auteurreeks deel 18: *Vicente Segrelles* – De huurling. Gebonden uitgave, prijs: *f* 11,25.
Dagobert Duck deel 18 – Op zoek naar het gouden vlies.
Week van 24 januari:
Billie Turf deel 25 – Bij de beesten af.
Mac Coy deel 10 – Fiesta in Durango.
Week van 31 januari:
Tina Topstrip deel 48 – Anja, heel alleen. Prijs: *f* 6,25.
De jonge jaren van Donald en Mickey deel 7. Een keuze uit de eerste strips waarin *Mickey Mous* en *Donald Duck* een hoofdrol spelen.
Leonardo deel 6 – De wereld is rond. Het allereerste lange verhaal van Leonardo. Leonardo besluit een reis om de wereld te maken om te bewijzen dat de aarde niet plat maar rond is.
Week van 7 februari:
De Partners deel 6 – Gevaar! Avonturen rond formule-1 races.
Week van 14 februari:
Donals Duck deel 30 – Donald Duck als toneelspeler.
Tina Dubbeldik Superalbum deel 9. Prijs: *f* 8,50.
Olivier Blunder deel 24 – De levenschepper. Buurman *Zuiger* heeft zich in een onstuimige bui aangemeld als assistent van een gek die meent op zoek te moeten gaan naar het geheim van het leven.
Week van 21 februari:

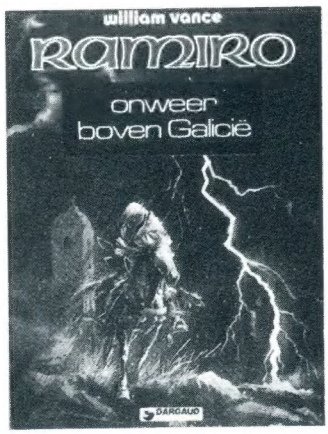

Ramiro deel 6 – Onweer boven Galicië. Het vervolg op 'De Wachters van Bierzo', het slot van de pelgrimstocht van Ramiro en zijn gezellen naar Compostella.
Bobo stripalbum deel 1. Voor de kleuters onder ons. Prijs: *f* 3,95.
Week van 28 februari:
De drie Caballeros deel 2 – Joe Carioca. Alle genoemde albums gaan *f* 6,55 kosten, tenzij anders vermeld.

LOMBARD

In maart '83 staan ons van deze uitgeverij de volgende albums te wachten:
Ian Kaledine deel 1 – De witte nacht.
Ian Kaledine deel 2 – Het geheim van de Taïga. Twee delen uit een nieuwe reeks van de hand van *Ferry* en *Vernal.* Science Fiction-achtige verhalen die zich aan het begin van deze eeuw afspelen.
Chlorophyl deel 7 – Chloro leidt de aanval.
Maarten Milaan deel 8 – Van eilandjes en mensen...
Dommel deel 8 – Doe je het erom of wat...?
Collectie Verhalen en legenden deel 5 – Wen door *Eric en Stocquart.* Luxe uitgave met harde kaft, prijs: *f* 16,50. De overige Lombard-albums gaan *f* 6,25 kosten.

DUPUIS

Begin maart hoopt uitgeverij Dupuis de volgende albums uit te brengen:
Slemper en Slof deel 2 – De kroning. Slemper en Slof moeten paus Pius VI naar Parijs halen om Napoleon Bonaparte tot keizer te kronen.
Bram Jager deel 4 – Buur en Ford-T. Een herdruk.
Natasja deel 9 – De raadselachtige gedaanten. Op weg naar New York wordt een UFO waargenomen.
Robbedoesalulbum nummer 164. Prijs *f* 15,—.
Sammy deel 16 – Ku-Klux-Klan.
Geniale Olivier deel 3 – Genie, Vidi, Vici. Een herdruk.
Isabel deel 2 – Isabel en de kapitein. Twee oudere Isabel verhalen, *Isabel en de kapitein* en *Isabel en het ai-pair feetje,* verschenen in het weekblad Robbedoes respektievelijk in 1971 en 1974. Tekst: *Macherot* en *Delporte,* tekeningen: *Will.*
Dupuis Avonturen Reeks deel 1 – Koffiekleurtje. Belgisch Kongo, begin 1900. Hoofdfiguur Lloyd neemt het op tegen een bende wapensmokkelaars.
Alle albums gaan *f* 6,25 kosten, tenzij anders vermeld.

PANDA

Onlangs verschenen of op het punt van uitkomen staan, zijn de volgende boeken:
Eric de Noorman band 9 met de verhalen *Het land der duisternis, Het moeras monster, De Burcht van Myrkven* en *De heer der Heruli.* 192 bladzijden, gebonden met stofomslag, prijs *f* 45,—.
Aram deel 7 – Het zwaard van Palermo en deel 8 – De leeuw van Bashra. Prijs per deel *f* 16,50.
Tom Colby – Het geheim van de canyon. Een strip uit 1945 van de hand van *Hergé, Jacobs en Cuvelier.* Gebonden uitgave, gelimiteerde oplage van 1000 exemplaren. Prijs: *f* 34,50.
Apache deel 4 – De overgave van Geronimo. Normale uitgave: *f* 6,55, gekartoneerde uitgave: *f* 18,75.
Corto Maltese deel 7 – Tintoretto en Ierse ballade. Normale uitgave *f* 6,55, gekartonneerde uitgave: *f* 18,75.
Pierre Sterckx e.a. – *Hergé ontmoet Tchang.* In 1935 speelt *Tchang Tchong-Jen,* een student aan de Brusselse Academie voor Schone Kunsten een rol in het Kuifje-verhaal *De Blauwe Lotus.* In 1960 speelt Tchang de hoofdrol; nu in *Kuifje in Tibet.* Op 18 maart 1981, 46 jaar na hun eerste ontmoeting, komt Tchang Tchong-Jen aan op het Brusselse vliegveld Zaventem. Radio en televisie, kranten en weekbladen leggen deze gebeurtenis vast. Tchang wordt door de Ecole de Recherche Graphique van het institut Saint-Luc in Brussel uitgenodigd voor een bijzonder tentoonstelling: beeldende vertalingen van de hedendaagse kunst met als uitgangspunt: *De Blauwe Lotus.*
Deze 'vertalingen' zijn alle afgebeeld en beschreven in *Hergé ontmoet Tchang,* verder bevat dit boek een interview met zowel Tchang als Hergé. Gebonden uitgave, 1000 genummerde exemplaren, prijs: *f* 29,75.
Jean-Luc Séchet – *Lunk.* Komische avonturen van een kale, maffe vogel. Een successtrip uit Skandinavië. Prijs: *f* 6,55.

MATLA.

Op 8 december j.l., twee jaar nadat *John Lennon* in New York werd omgebracht, verscheen het boek *Dream is over* in een beperkte oplage van 500 exemplaren op de markt. Dit album is een privé-uitgave van Hans Matla, eigenaar van uitgeverij Panda. Het album, een hommage aan John Lennon, bevat een aantal strips uit de *A Suivre-special* over John Lennon, aangevuld met het erhaal *A life in a day* van Dick Matena. Het album is op groot formaat (24,5×35 cm), is gebonden en kost *f* 57,50.

(Advertentie)

STRIPWINKEL
OMBROSIUS

Nu ook INBINDMAPPEN voor stripbladen zoals Kuifje, Eppo, Donald Duck, Robbedoes, Tina, etc. Bij ons slechts f 8,95 per map excl. portokosten.
Te bestellen door het verschuldigde bedrag over te maken op postgirorekening nr: 1791745 t.n.v. stripwinkel Ombrosius te Amsterdam.

Molukkenstraat 86, Amsterdam
Tel: 020-945969
Oostenburgergracht 69, Amsterdam
Tel: 020-224680

gespecialiseerd in:
* **stripweekbladen**
* **ned. en amerik. comics**
* **antiquariaat**
* **videofilms**

copyright by Marvel Comics Group a division of Cadence Industries Corporation represented by Wavery Productions the Hague All rights reserved

STRIPWINKELGIDS

'PLATENBAR-STRIPWINKEL LEO'

Lange Kerkstraat 32
4461 JJ Goes, telefoon 01100-13194

STRIPWINKEL GUUST

In- en verkoop van stripverhalen

Torenpassage Breda, tel. 076-134153.
Geopend: maandag: 13.00-18.00 uur. Di t/m za: 11.00-18.00 uur. Donderdag tot 21.00 uur.

de Jacobijn

JACOBIJNESTRAAT 10
HAARLEM
TEL. 023-320782

ÉÉRSTE HAARLEMSE STRIPWINKEL!

DE LEKTUURHAL

*GESPECIALISEERD IN STRIPS

LEEUWARDEN
O/D KELDERS 10
058-30756

HARTJE SHEEK
NWE BURGSTR. 3
05150-15510

HEEREMVEEN
DRACHT 100 05130-25092

Stripwinkel Fantastic Visions

Goudsesingel 44 3011 KC Rotterdam
Tel. 010-331710

RICHARD

Rombout-Hogerbeetsstraat 78,
Amsterdam, tel. 020-842923.

STRIP ANTIQUARIAAT + STRIPGALERIE PANDA

Frederikstraat 955-959
2514 LJ 's-Gravenhage,
telefoon 070-635950*
geopend di t/m vr van 12 tot 6 uur; zaterdag van 11 tot 5 uur

BLUNDER

In- & Verkoop van STRIPBOEKEN

Oude Gracht 203 (hoek Haverstraat)
Utrecht - 311461

EPPO STRIP & BOEK ANTIKWARIAAT

JOS & MARI HUDDLESTON SLATER
KLEINE BERG 33
EINDHOVEN
TEL:
040-441882

Nu ook een
STRIPSPECIAALZAAK
in Vlissingen
met de meest uitgebreide kollektie strips, ook Frans-Engelstalige.

GRAMM. STRIPS 76
DE STRIPWINKEL
Paul Krugerstraat 146-148
4381 WK Vlissingen, 01184-17054

Antiquariaat Nillco

oude strips en boeken

Nieuwlandstraat 25, Tilburg
013-431229 – 3 min. v. station

di.-wo.-vr. 12-6, do. 12-9, zat. 11-5

WONDERLAND

strips en science fiction

Soembawastraat 56
1095 XD Amsterdam
020 - 94 35 62

Stripwinkel 'Ombrosius' Amsterdam
Oostenburgergracht 69, 020-224680
Gesp. in stripweekbladen.
Molukkenstraat 86, 020-945969
gesp. in Ned. en Eng. Comics
Ook een uitgebreid Antiquariaat.

STRIPWINKEL DUMPIE

Nieuwe Rijn 18, Leiden, tel. 071-126404

BESLIST DE GOEDKOOPSTE MET ANTIQUARISCHE PRIJZEN!!
(meestal niet meer dan 60% van de katalogus prijs)

STRIPWINKEL KAPITEIN ROB

2e EGELANTIERSDWARSSTRAAT 8,
1015 SC AMSTERDAM.
TEL. 020-22.38.69
('s maandags gesloten)

LAMBIEK

Kerkstraat 78, Amsterdam,
telefoon 020-267543

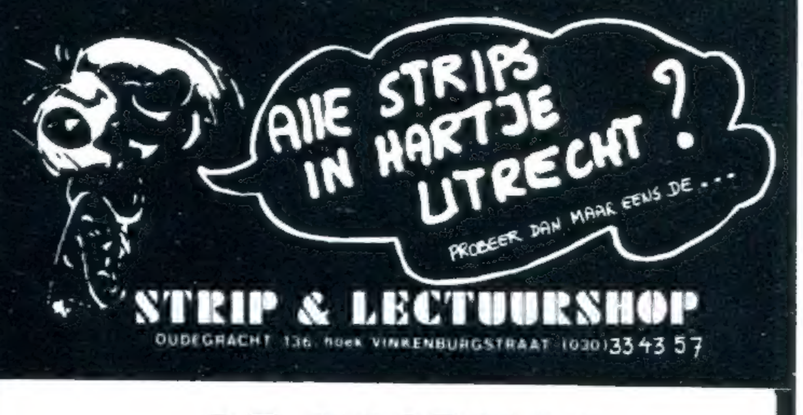
ALLE STRIPS IN HARTJE UTRECHT?
PROBEER DAN MAAR EENS DE ...
STRIP & LECTUURSHOP
OUDEGRACHT 136, hoek VINKENBURGSTRAAT (030) 33 43 57

DE NOORMAN

lange hezelstr 113
nymegen
080-226146

heuvelstr 103-4
tilburg
013-358319

Broerenstraat 4,
Arnhem, tel. 085-431398

P.G. Hermans

Boektiek 37

Zeestraat 37, Beverwijk, telefoon 02510-23113

Openingstijden maandag tot vrijdag 10 tot 6 uur, zaterdag 10 tot 5 uur.

STRIPWINKEL STORS

SCHEFFERSPLEIN, DORDRECHT
078-142012
DAGELIJKS GEOPEND VAN 11.00 UUR TM 17.30 UUR
ZATERDAGS DE GEHELE DAG
IN & VERKOOP VAN STRIPVERHALEN TEVENS ANTIQUARIAAT.

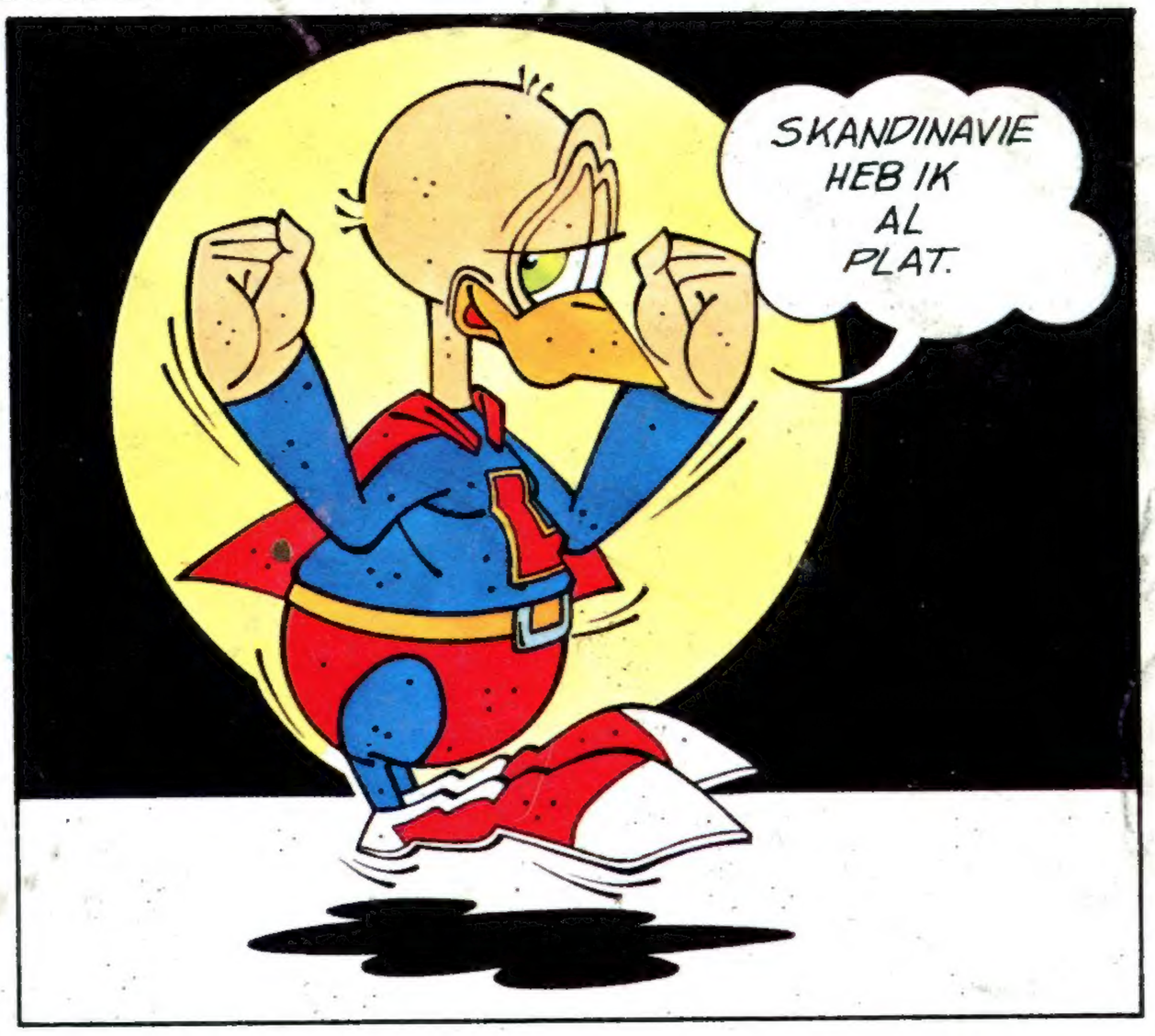

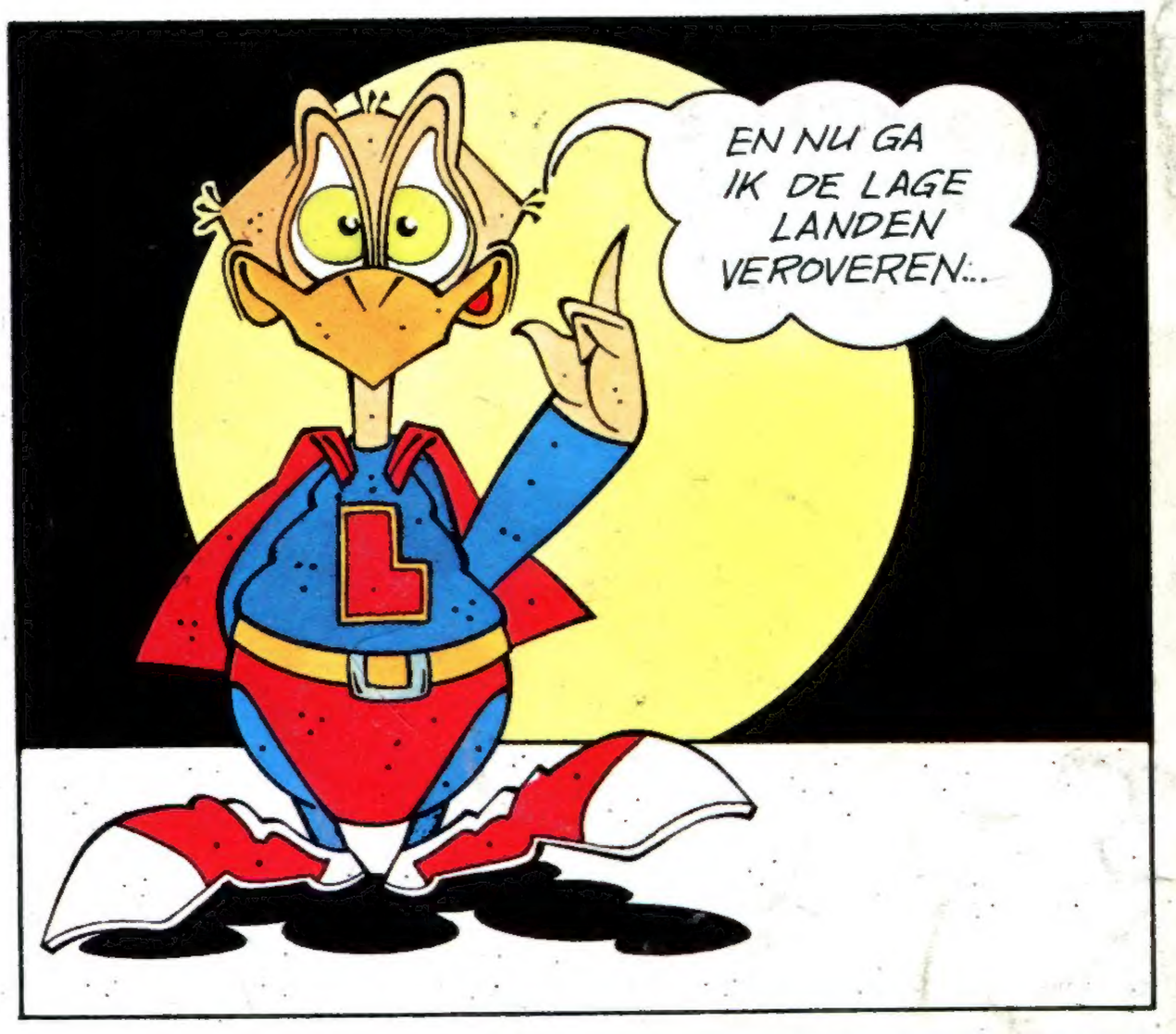

Séchet.

© PLUS LICENS STOCKHOLM - IN DE BENELUX VERTEGENWOORDIGD DOOR WAVERY PRODUCTIONS DEN HAAG
BOEKUITGAVEN DOOR UITGEVERIJ PANDA DEN HAAG